

II კავშირებითის ნაკვთის ფუნქციები და გამოყენება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში

თანამედროვე ქართულის კავშირებითი კილოს ნაკვთა შორის ყველაზე გავრცელებული II კავშირებითია. წარმოშობის თვალსაზრისითაც იგია უძველესი კავშირებითი კილოს ნაკვთა შორის. ამიტომაც კავშირებითი კილოს ნაკვთა თავდაპირველი ფუნქციების გასათვალისწინებლად დასაყრდენად იღებენ სწორედ II კავშირებითს.

ძველს ქართულში II კავშირებითის ფორმები სამი ძირითადი ფუნქციით იხმარებოდა: 1. თხრობითი კილოს მომავალი დროის გადმოსაცემად, 2. საკუთრივ კავშირებითობის აღსანიშნავად და 3. ბრძანებითი კილოს ფუნქციით¹. ვარაუდობენ, რომ ამ ფუნქციათაგან პირველადი უნდა იყოს თხრობითი კილოს მომავალი დროის გადმოცემა².

მიუხედავად იმისა, რომ საშუალო საუკუნეებიდან ასპექტის სისტემის შეცვლამ და ამასთან დაკავშირებით მყოფადის წრის ნაკვთა ჩამოყალიბებამ მომავალი დროისა და კავშირებითობის გადმოცემა ერთგვარად დააცალკევა (წარმოიქმნა მომავლის გადმოსაცემი სპეციალური ნაკვთები), თანამედროვე ქართულში II კავშირებითის ნაკვთი კვლავ ზემოაღნიშნული იმავე სამი ფუნქციით გამოიყენება და ამით მკვეთრად განსხვავდება დრო-კილოთა I და III ჯგუფის კავშირებითის

¹ დ. მელიქიშვილი, მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ურთიერთმიმართების საკითხისათვის (ძველი ქართული ენის მასალაზე დაყრდნობით), იკე-ს წელიწადუი, VII, თბ., 1980, გვ. 62.

² არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952, გვ. 276, § 107; დ. მელიქიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 67, 70. არსებობს საპირისპირო მოსაზრებაც, კერძოდ, „კილოს კატეგორიის ჩამოყალიბება ქართულში უნდა მიეკუთვნებოდეს იმ ხანებს, როდესაც დროის კატეგორია ზმნაში ჯერ კიდევ არ არის კონკრეტიზებული, ე. ი. არ არსებობდა სპეციალური ფორმები აწმყოს, ნამყოსა და მყოფადის გადმოსაცემად“, — (ნ. კოტინოვი), კილოს კატეგორია ქართულ ენაში, თელავის პედინსტიტუტის შრომები, III, თბ., 1959, გვ. 394—395).

ნაკვეთებისაგან, რომელთათვის არაა დამახასიათებელი ასე ნათლად გამოკვეთილი საკუთრივ მომავალი დროის ანდა ბრძანებითი კილოს აღნიშვნა.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში II კავშირებითი გვხვდება კავშირებითი კილოსათვის დამახასიათებელ ნაირგვარ კონსტრუქციებში, მყარ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში, ბრძანებითი კილოს გადმომცემ საშუალებათა შორის თუ სხვადასხვა მარტივ, თავისუფალ შესიტყვებებში.

საერთოდ, კავშირებითი კილოს ნაკვეთებისათვის დამახასიათებელია გარკვეული კონსტრუქციების შექმნა. მაგრამ, როდესაც კავშირებითის ნაკვეთის სემანტიკაში დროულობა ჭარბობს კილოურ შინაარსს, მაშინ ისინი შედარებით უფრო თავისუფალნი არიან კონსტრუქციითა შექმნისაგან, რადგანაც მომავალი დროის გამოხატვა ქართულში არ მოითხოვს სინტაქსურ-სემანტიკურ საშუალებათა ერთობლიობას, მაშინ, როდესაც კავშირებითი კილოს მოდლობათათვის ეს აუცილებელია.

ყოველი ფუნქცია, რომელსაც II კავშირებითის ნაკვეთთან დაკავშირებით გამოვყოფთ, განიხილება არა საკუთრივ II კავშირებითის, როგორც ნაკვეთის ნიშანი, არამედ იმ რთულ ფუნქციურ-სემანტიკურ საშუალებათა ერთობლიობა, რომელშიც მონაწილეობს II კავშირებითიც.

I. კავშირებითობის ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია „გამოხატება ენის მორფოლოგიურ, სინტაქსურ-ლექსიკურ, ინტონაციურ და სხვადასხვა კონტექსტურ საშუალებათა კომბინაციით“³.

ამ თვალსაზრისით ბრძანებითი კილოს გადმოსაცემად გარდა ინტონაციური საშუალებისა, ერთგვარი ფუნქციური ძალა აქვს იმასაც, რომ ბრძანება ძირითადად II პირის მიმართ გვაქვს. მაშინაც კი, როდესაც მოქმედების შესრულების აუცილებლობას III პირისაგან მოითხოვენ, შუამავალი, ბრძანების გადამცემი, მაინც მეორე პირია. მაგ., მან (მშენებელმა) ააშენოს ეს სახლი! — მშენებელს (მას) ეს ამბავი უნდა გადასცეს იმან, ვინც ბრძანება მოისმინა, II პირმა. პირველი პირის მიმართ ბრძანების დროსაც აუცილებლად II პირიცაა. (რადგანაც ბრძანება შეიძლება მხოლოდ I პირის მრავლობით რიცხვში: ჩვენ ავაშენოთ! — აქ ჩვენ = მე და შენ ან მე და თქვენ) ამგვარად, ბრძანების შემსრულებელი შეიძლება იყოს I პირი სხვა პირებთან ერთად, II პირი, III პირი, მაგრამ ყველა შემთხვევაში შუამავლად, მიმარ-

³ ნ. ოქროპირიძე, კავშირებითი კილოს მოდალური ფუნქციები ქართულ ენაში, საქართველოს სსრ პედაგოგიური ინსტიტუტების შრომები, II, 1975, გვ. 296.

თვის ობიექტად II პირია წარმოდგენილი. ამიტომაცაა ბრძანებითი მიმართვის ფორმა. ამდენად, ბრძანებითობა ზმნისათვის იგივე ფუნქციაა, რაც სახელისათვის წოდებით ბრუნვაში ყოფნა⁴.

ინტონაცია და ამ ერთგვარ ინკლუზიურობასთან ერთად აკრძალვითი, უკუთქმითი ბრძანებითის გადმოცემისას დამატებით მახასიათებლად ჩნდება აგრეთვე უარყოფითი ნაწილაკები.

მაგალითად:

შენ ეი, მამლაყინწავ, ქათმებს არ გაუძღვე კიდე და გარეთ არ გამოჰრეკო! (ვაჟა).

სიტყვამ „რეეოლუცია“ არ შეგაშინოს, მკითხველ! (ილია).

ორივე დედა-შვილი თავიდან მომშორდით, დამითხოვისხართ ამ ჩემი სახლიდან... ამ ჩემს ეზოში არ გნახოთ არც ერთი! (დ. კლდ.).

მე რომ გეტყვი, მაშინ ისროლეთ, არ გაბედოთ და არ გამოეკიდოთ, ხელჩართულ ბრძოლაში მაგათი მომრევი არა ვართ (ნ. დუმბ.).

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება. წართქმითი ბრძანებითის გადმოცემისას შეინიშნება ზმნის გადმოწევა წინადადების დასაწყისისაკენ, რითაც ნაბრძანები მოქმედება კიდევ უფრო აქცენტირებულია.

საერთოდ შენიშნულია, რომ ბრძანებითის ფორმით წარმოდგენილი ზმნა აქტიურად მიიწვევს წინადადების დასაწყისისაკენ. შემასმენლის ამგვარი ქცევა ახსნილია სწორედ სათანადო კომუნიკაციური მიზანდასახულებით (მოწოდება მოქმედებისაკენ)⁵.

მაგალითად:

გედგას აბა მავოლზე ავი ჩემოდანი, მე რა მენალეღბა! (ნ. დუმბ.).

მოიცადოს, მოიცადოს, კიდე ჩამივარდება ხელში (ვაჟა).

დაიკარგოს მანდედან, თორემ, იქნება, ზედ ცხვრებზე დაენახეინო ტვიწი (ვაჟა).

შეგხედოს შენმა ოხერმა ცოლმა, რომ ქმარი ყავხარ (დ. კლდ.).

აცალე, დეისვენოს! — თქვა ბებომ (ნ. დუმბ.).

დროს დავაცალოთ ამის პასუხის მიცემა (ილია).

ახლა დავიწყოთ იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ესე იგი, გაუნათლებელია (ილია).

ორ უკანასკნელ წინადადებაში შედარებით სუსტი ბრძანებაა გამოხატული, ერთგვარად თხოვნას უფრო ჰგავს, მაგრამ როგორც კი

⁴ Г. А. Нишуа, Повелительное наклонение в грузинском языке; Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тб., 1968, გვ. 4.

⁵ შ. აფრილონიძე, სიტყვათგანლაგება ქართულ მარტივ წინადადებაში (XIX—XX სს. პროზაული მასალის მიხედვით), საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 1971, გვ. 257.

ზმნას ადგილს შევუცვლით და წინადადების თავში დავსვამთ, მაშინვე იმატებს ბრძანებითობა. (დავაცადოთ დროს, დავიწყოთ ახლა იქიდან).

II. II კავშირებითი ხშირად გამოიყენება დიალოგურ, კითხვა-მიგებით წინადადებებში. ამ შემთხვევებში იგი ზოგჯერ უშუალოდ მომავალი დროის ფუნქციითაა გამოყენებული.

მაგალითად:

მაშ, ხურდა რამდენილა მოგიტანო? (ვაჟა).

არ შევრიგდეთა ძმოდ, სულ ხომ არ ვიჩხუბებთ? (ვაჟა).

რა გუყო მაშა? (ვაჟა).

მე რა ვუშველო, ავიდე და კრამიტი გავასწორო? (ნ. დუმბ.).

უფრო ხშირად მომავალი დროის გადმოცემას თან ახლავს მოდალური ნიუანსებიც:

რა ეშველება, ბონდო რომ დროზე არ ჩამოვიდეს? (დ. შენგ).

— რამდენი გენერლები გეყოლებათ თქვენ ქართველებს? — იქნებ ერთი ოცი-ოდე მოგროვდეს (ილია).

— ეგ რომ გითხრათ, მითამ ჩემი ამბავი მიამბნია. — თუნდ რომ მიამბო, რა დასაძრახისია? (ილია).

მე და შენ სიარული შეგვიძლია, შენ რა, ამ ლოგინში გინდა დალპე? (ნ. დუმბ.).

ხომ არ გინდათ, თქვე უბედურნო, სულ დაგანგრიოთ და ნაცარმტვრად გაქციოთ? მა სად წავიდე? (ვაჟა).

გინდა ისინიც ნადირს დააქამო? (ვაჟა).

III. თხრობითი კილოს მომავალი დროის გადმოსაცემად თანამედროვე ქართულში უმთავრესად ორი ნაკვთი გამოიყენება: მყოფადი და II კავშირებითი. მათგან დღეს ძირითადი მყოფადია, რომელიც, როგორც ცნობილია, ქრონოლოგიურად ბევრად უფრო გვიანი წარმონაქმნია. მყოფადის წრის ჩამოყალიბებამ ერთგვარად II კავშირებითის სემანტიკაზეც იმოქმედა. რადგანაც II კავშირებითი განთავისუფლდა მომავლის გამოხატვის აღნიშვნისაგან, მასში უფრო გაძლიერდა მოდლობის სემანტიკა. ამიტომაც საკუთრივ მომავალი დროის აღსანიშნავად II კავშირებითის ნაკვთი დღეს შედარებით ნაკლებად გამოიყენება.

თხრობითი კილოს მომავალი დროა აღნიშნული II კავშირებითით შემდეგ წინადადებებში:

— აბა, მაშ თქვენ ჩაი დაასხით და მერე მოვყვეთ სამეცნიერო ლაბარაკსა (ილია).

ხოლო... დიად, ხოლო... აქ წერტილები დაუსვიათ და შევჩერდეთ (ვაჟა).

მე ნისკარტი თოკს გავწყვეტო, — ეუბნებოდა კაკაბი კურდღელს, — და, როცა გაგანთავისუფლებ, შენ კიდევ კალათას, რომელშიაც მე ვზივარ, ფეხებოთ ფლასი გაავლებინე და გავკუროც ხლოთო (ვაჟა).

შენ არ იფიქრო, მარტო ჩემი ინტერესი. მალაბარაკებდეს (დ. კლდ.).

რამ გაანდლოს დამწვარი საჯიშე კვირტი გვარისა, ჩემი უბის სიბოლოთი გამოზრდილი? (გ. ლეონ).

ამ შემოდგომაზე ველარ დაიჭიროს ჩირიკმა ხელთ მაჭრის ჯამი (გ. ლეონ).

მაგრამ ჯერ დალილია, დაისვენოს პატარა ხანი და მერე ვაჟამოთ (ვაჟა).

ამგვარ წინადადებებში ხშირად შესაძლებელია თავისუფალი შენაცვლება II კავშირებითისა და მყოფადისა.

მაგალითად:

ამა, ვინც ბიჭია და გაბუდავს, ისე ეავუხსადო საქმე, რომ კარში გამოსავალი დავუღიო (ვაჟა).

(II ვაჟუნდი საქმეს, დაფულევ გამოსავალს).

შენ სხვა ღირსებას ნუ ეძებ: შეირთე ის, რომელმაც შეგიყვაროს (აკაკი).

(II რომელიც შეგიყვარებს).

კიდევ უკეთესი გითხრათ (ვაჟა).

(II კიდევ უკეთეს გიტყვი).

პოლკოვნიკო, ტყუილად ნუ ღიქრობ, რომ მოიგო! (აკაკი).

(II რომ მოიგებ).

ვინ იცის, როგორ გაიგოს მყურებელმა („სამშ.“).

(II როგორ გაიგებს).

კავშირებითი კილოს სხვადასხვა მოდალობათა გადმომცემ ფუნქციურ-სემანტიკურ საშუალებებში ერთ-ერთი განმსაზღვრელი როლი აკისრიათ მოდალურ სიტყვებსა და ნაწილაკებს. ბუნებრივია, თხრობითი კილოს მომავალი დროის გამოხატვისას ეს მოდალური სიტყვები არ მონაწილეობენ, თუმცა არის შემთხვევებიც, როდესაც გვაქვს მოდალური ნაწილაკი, მაგრამ მისი მოდალური ფუნქცია მიჩქმალულია და ზმნაც თხრობითი კილოს ფუნქციისაა.

მაგალითად:

ახლა, რადგანაც აგისენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ (ილია).

ამ გაგანია ალობაში მარტო ცოლ-ქმარი რას უნდა გახდეს, ამდენ საქმეს რა ხელი უნდა აუვიდეს? (დ. შენგ).

ამ წინადადებებშიც სრულფასოვნად ენაცვლება II კავშირებითის ფორმას მყოფადი. ამასთან, ნაწილაკი უნდა არავითარ მოდალურ ნიუანსს არ აძლევს ამ შესიტყვებებს (შდრ. ერთ რამეს შეგვეკითხებით, რას ვახდება, რა ხელი აუვა).

IV. საგულისხმოა II კავშირებითის გამოყენების ერთი სპეციფიკური ასპექტი თანამედროვე ქართულში. ოფიციალური დოკუმენტების ენაში, — დადგენილებების, ბრძანებულებების, კანონების და მისთ. საქმიან დოკუმენტაციაში, რომელშიც გათვალისწინებულია ამა თუ იმ მოქმედების მომავალში აუცილებელი შესრულება, იხმარება II კავ-

შირებითის ნაკვითი. ეს წინადადებები კატეგორიული შინაარსისაა და თუმცა ზმნა უმთავრესად ნაწილაკის გარეშეა გამოყენებული, ძალიან დიდია უნდა ნაწილაკისა და მოდალური სიტყვის **საჭიროა** სემანტიკა.

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ ზმნა ძირითადად ვნებითი გვარისაა, რადგანაც ამ გადაწყვეტილებებში აქცენტირებულია თვითონ ფაქტი, ბრძანება, ხოლო ამ ფაქტის შესრულების სავალდებულობა თავისთავად გამორიცხავს უკვე სუბიექტის აქტიურობას.

მაგალითად:

მოწონებულ იქნეს ძირითადად სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების 1975 წლის სახელმწიფო გეგმისა და სსრ კავშირის 1975 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტები („**ახ. კომ.**“).

ეთნოგრაფიული მეცნიერების განვითარებაში, მეცნიერული კადრების მომზადებაში დამსახურებისათვის და დაბადების 90-ე წლისთავთან დაკავშირებით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი გიორგი სპირიდონის ძე ჩიტაია დაჯილდოვდეს ხალხთა მეგობრობის ორდენით („**კომ.**“).

მაგრამ მოწოდებებში, აგრეთვე იმ შემთხვევებში, როდესაც ბრძანება კონკრეტულადაა მიმართული რომელიმე პირის ან ორგანიზაციისადმი და აქცენტირებულია არა ფაქტი, არამედ ქმედება, უკვე აქტიური კონსტრუქცია გვექნება.

მაგალითად:

დაუცხრომლად განემატკიცოთ პარტიული დისციპლინა; შეეკავებ- შიროთ პარტიული ბირთვი კოლექტივებში, ავამაღლოთ კომუნისტების ავანგარდული როლი და პასუხისმგებლობა საწარმოო და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა უბანზე („**თბილ.**“).

მოკავშირე რესპუბლიკების კომპარტიათა ცენტრალურ კომიტეტებს, პარტიის სამხარეო, საოლქო, საქალაქო და რაიონულ კომიტეტებს, სამინისტროებსა და უწყებებს, ყველა პარტიული, საბჭოთა, სამეურნეო და პროფკავშირულ ორგანიზაციას ევალდებთ, ... წარმართონ საწარმოების, ორგანიზაციების, მშენებლობების, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ძალები იმისათვის, რომ ყოველი ღონისძიებით ამაღლონ წარმოების ეფექტიანობა, დააჩქარონ ტექნიკური პროგრესი, გააზარლონ შრომის ნაყოფიერება, რაც შეიძლება სწრაფად აამოქმედონ ახალი და უფრო გამოიყენონ არსებული საწარმოო სიმძლავრენი, აამოქმედონ პროდუქციის გამოშვების გადიდებისა და ხარისხის გაუმჯობესების ყველა რეზერვი დაამაგდროს შეამცირონ მატერიალური და შრომითი დანახარჯები („**ახ. კომ.**“).

V. როგორც ცნობილია, თანამედროვე ქართულში კავშირებითი კილოს შინაარსი შეიძლება გადმოიცეს თხრობითი კილოს ნაკვეთთან თითქოს (ვითომ, გგონია, გეგონებოდათ) და -ო ნაწილაკების დაკავშირებით. თითქოს ნაწილაკი ძალიან პროდუქტიული ნაწილაკია კავშირებითი კილოს ნაკვეთებთანაც, მაგრამ, როგორც კი ამ კონსტრუქციაში -ო ნაწილაკი ჩნდება, იცვლება ზმნის ნაკვეთიც, — იგი თხრობითი კი-

ლოს ნაკეთს შეიწყობს. ამ მხრივ -**მ** ნაწილაკი თავისი ფუნქციით მოგვაგონებს ძველი ქართულის ცნობილ -**მცა** ნაწილაკიან კონსტრუქციას. ოღონდ, -**მცა** ნაწილაკისაგან განსხვავებით, -**მ** ნაწილაკიანი კონსტრუქციით არ აღინიშნება მომავალი, თუმცა მომავალი დროისა და კავშირებითობის გადმოცემა, როგორც ცნობილია, სხვა შემთხვევებში მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან. **თითქოს** — -**მ** ნაწილაკიანი კონსტრუქციით, როგორც პირობითად მას ვუწოდებთ, აღინიშნება კავშირებითობა მოქმედებისა, რომელიც დროის განსაზღვრულ მონაკვეთსა და სიტუაციაში მოხდა ან ხდება. მომავალი დროის კავშირებითობა ამ კონსტრუქციით არ აღინიშნება.

კავშირებითი კილოს ნაკეთთაგან ერთადერთი II კავშირებითია, რომელთანაც არ იხმარება **თითქოს** ნაწილაკი, თუმცა უნდა ნაწილაკის ან ე. წ. ინფინიტიური კონსტრუქციის მოშველიებით მისი გამოყენება შესაძლებელი ხდება. ამგვარივე „შუალედური“ საშუალებით II კავშირებითი, განსხვავებით კავშირებითი კილოს სხვა ნაკეთებისაგან, ერთგვარად იგუებს **თითქოს** — -**მ** ნაწილაკიან კონსტრუქციასაც.

მაგალითად:

უნებურად ნაბიჯიც წადგა, ხელიც გაიშვირა წინ, **თითქოს** უნდა მის-
წვდესო, მაგრამ მდინარე გრუხუნით და ხარხარით შეეგება (**გ. შატბ.**).

ეს რომ სთქვა თამრომ, გაჯავრდა და ისე ღონივრად დაუწყო სარეცხს სრესა,
თითქო ჯავრი ამაზღდ უნდა ამოიყაროსო (**ილია**).

ტანკი კი მიდიოდა მის გასასრესად ისე ლალად, ისე უდარდელად, **თითქო**
მართლა ხელიც უნდა გაჰყლიტოსო (**რ. ჯაფ.**).

მიიფარა ორივე ხელი ორსვე თვალზედ და, **თითქო** მოგუბებული ცრემლი
უკუე უნდა აქციოსო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა კმუტუნა და სრესა დაუწყო
თვალეზსა ხელეზნამოუღებლივ (**ილია**).

ლურჯ ლოდთან მივიდა, დაიხარა, **თითქოს** უნდა ხელებით დასწვდეს-
სო, მაგრამ ბერიკაცის მზერას წააწყდა (**გ. შატბ.**).

როგორც აღინიშნა, **თითქოს** — -**მ** ნაწილაკიანი კონსტრუქციის
გამოყენება II კავშირებითთან შესაძლებელი ხდება ე. წ. ინფინიტიურ
კონსტრუქციებშიც.

მაგალითად:

კვიპაროზები იხრება, **თითქოს** სურს ახლოს, მედგრად, წუეპოვრად
მდგომ მუხების თათბირს ყური მოჰკრასო (**ნ. ლორთქ.**).

მთვარის შუქზე ფოთოლთა შორის ქანდაკება ისე ნაზად გადმოირხეოდა, ისე
ლმობიერად შესცქეროდა ადამიანს, **თითქოს** აი სურს მოეხვიოს, ადამალ-
ლოს, ანეტაროს და შეინდოსო (**ნ. ლორთქ.**).

პეტრე ჯერ ჩაფიქრდა, **თითქო** არ იცის, რა სთქვასო, მერე კი ისევ
ჰოქმანობით წამოიძახა (**ილია**).

-**მ** ნაწილაკიანი II კავშირებითი ამგვარ კონსტრუქციაში ზოგ-

ჯერ მთელი წინადადებით შორდება თითქოს ნაწილაკს ან ფუნქციურად მის ფარდ სხვა ნაწილაკს.

მაგალითად:

დადიოდა თავჩაღუნული, სულ ღობეებისა და კედლების ძირძირ, წინასწარ უთმობდა გზას ყველას; თ ი თ ქ ო ს ე შ ი ნ ო დ ა, არავის არ აფერი ვატკინო (რ. ინან.).

ამისი შავი და ღრმა თვალეები მკვანედ გამოიყურებოდნენ, წარბშეკრული და გულდახურული, თ ი თ ქ ო რ ა ლ ა ც ა ს ი თ მ ე ნ ს ო და თავისთავს ძალას ატანსო, შინაგანი ამღვრეულობა არავის ამცნოსო (ილია).

ღობე ერთგან თავდებოდა უშველებელის ჰის კარებითა, რომლის ერთი ნახევარი, — თუნდ ორი წელიწადია, — ისე საცოდავად დაღრვჯით ვაღმოჰკიდებოდა ერთს ყუნწსა, ასე გ გ ო ნ ი ა — ბოძს დაუქერია საცემალაო და ის კი იწევსო, რომ როგორმე ხელიდამ დაუხსნტესო (ილია).

ამ ერთგვარი „გაშუალების“ გარეშე თითქოს — -ო ნაწილაკიანო კონსტრუქცია II კავშირებითის ნაკვთთან არ გვხვდება.

ამ კონსტრუქციაში მოქცეული II კავშირებითის ნაკვთი უკვე წარსული ღროის კავშირებითობის გამომხატველია, ოღონდ ისეთი წარსულის, რომელიც შემდგომია მთავარი წინადადების ზმნით აღნიშნულ ღროსთან შედარებით (მისთვის ერთგვარად მომავალია).

ამგვარსავე წარსულ ღროს აღნიშნავს II კავშირებითი აგრეთვე სხვათა სიტყვის ნაწილაკებთან მისი დაკავშირებისას.

მაგალითად:

მეშინოდა, რომ თერგ-დალეულობა არ დამწამონ-მეთქი (ილია).

ბესარიონ ბიძიმ ხვითოსავით ჩამაბარა ხატია, — არ დამღუპოო (ნ. დუმბ.).

ღედა იქვე ტახტზე იჯდა ფეხმოკეცილი, წიგნს ჰკითხულობდა თავისთვის, მაგრამ ჩუმად კი ყურს უგდებდა, ბიჭებს ურიგო არა წასცდეს რა ყმაწვილებთანო (აკაკი).

ქრისტიანი კაცი მოუვლელად არ დატოვა, იქნებ ასეთს მეომარს უშინდა გიორგიც შეეწიოსო (ნ. ლორთქ.).

ამ წინადადებებში II კავშირებითით გამოხატული წარსული ღროსა საუბრის, ლაპარაკის მომენტთან შეფარდებითაა წარსული, მთავარი წინადადებისათვის იგი მომავალია.

წარსული ღროის გამომხატველ სხვა კონსტრუქციებში II კავშირებითი არ გამოიყენება. ამიტომაც ნაკლებად გვხვდება იგი მთავარი წინადადების იმ ზმნებთან მიმართებაში, რომლებიც წარსულ ღროს გამოხატავენ. ამ მხრივ გამონაკლისია მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებები, სადაც მთავარი წინადადების ნამყო სრულის ნაკვთთან დამოკიდებულ წინადადებაში II კავშირებითია ნახმარი (მე მოველ, რომ ეს გული გადავიშალო). სხვა შემთხვევებში II კავშირე-

ბითის შიმართება მთავარი წინადადების წარსულდროიან ფორმასთან უხერხულ შესიტყვებებს იძლევა.

მაგალითად:

არცერთი ნამუშევარი ისე არ შემოიქმნია, რომ ჩანაფიქრი ვინმეს არ გაეფუხიარო — უპირველესად მეგობრებს („ახ. კომ.“).

შემოქმნია — I თურმეობითის წარსულდროიან ფორმას შეეხამებოდა III კავშირებითის ფორმა, რომელიც წარსულში სავარაუდო მოქმედებას გამოხატავს — **გამეზიარებინოს**.

ასევე:

არჩილსაც ოთხი საძნე ურემი შეება, თივას აზიდვინებდა და შინ ეზოში, გოშურის შორი-ახლო ბოძებზედ შემდგარს მაღალ სათივეზედ ადგმევინებდა, რომ საქონლის პირი არ მისწვდეს და არ გააფუქოს (ილია).

აჯობებდა: **ადგმევინებდა** — **არ მისწვდომოდა**, **არ გაეფუქებინა**.

რედაქციას ეთხოვე უფლება, რათა მცირე ხნით, შორიდან, მკითხველის თვალით გადმოეხედო გაზეთს, ჩაეება დისკუსიაში და აზრი გამოეთქვა ჟურნალისტიკის იმ საჭირობოროტო პრობლემებზე, რაც ალბათ ყველა ჩემს თანამოკალმეს აწუხებს („ახ. კომ.“).

ქორი აღელვებულ-აღშფოთებული გამოუდგა კოდალას, რათა იგი დასაჯოს ღირსეულად (ვაჟა).

ეს ორი უკანასკნელი დამოკიდებული წინადადება მიზნის გარემოებითია, სადაც ჩვეულებრივ, II კავშირებითი იგუებს ხოლმე წარსულდროიან ნაკვთს, მაგრამ ამ შემთხვევაში მაინც II თურმეობითის ნაკვთია უფრო გამართლებული (**გადმომეხედა**, **გამომეთქვა** და **დაესაჯა**), რადგანაც საუბრის მომენტისათვის, ფაქტის ფიქსაციის დროისათვის მიზანი შესრულებულია, — ჟურნალისტი უკვე მსჯელობს ჟურნალისტიკის საჭირობოროტო საკითხებზე, ასევე ქორსაც უკვე უნდა დაესაჯა კოდალა.

საინტერესოა ეს წინადადებაც.

უკეთეს ღრმად ჩაუკვირდი და ფესვიდან გასინჯე, არ შეიძლება არ მოიწონო (ვაჟა).

ამგვარად, თუ მთავარი წინადადების ზმნა ნამყო სრულის ნაკვთისაა, II კავშირებითის ნაკვთი დამოკიდებულ წინადადებაში მხოლოდ მაშინ ჩანს გამართლებული, თუ ნამყო სრულის ნაკვთი მომავალი დროის ფუნქციით არის ნახმარი, ე. ი. ზემოთ მოტანილ წინადადებაში **ჩაუკვირდი** უნდა უდრიდეს **ჩაუკვირდები-ს**, **გასინჯე** — **გასინჯავ-ს**. ამგვარი ფუნქცია ნამყო სრულს ხშირად აქვს თუ ნაწილაკთან ერთად ხმარებისას (თუ წავედი, კარგი იქნება). ზემოაღნიშნულ წინადადება-

ში ნაწილაკი უკეთუ ამ ზმნათა დროის სწორედ ამგვარი გააზრების საშუალებას იძლევა. მაგრამ თუ ჩავუკვირდი და გასინჯე გაგებულნი იქნება წარსული დროის შინაარსით, მაშინ II კავშირებითი დამოკიდებულ წინადადებაში უკვე აღარ ივარგებს.

VI. II კავშირებითი იხმარება ისეთ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაებში, რომლებშიც გამოხატულია კატეგორიული უარყოფა რაიმე ფაქტისა, მოვლენისა. ამგვარ წინადადებას ჩვენ პირობითად კატეგორიული გამოორიციხვის წინადადებას ვუწოდებთ. ამ ტიპის შესიტყვებაში დამოკიდებულ წინადადებაებში გამოყენებულია კავშირებითი კილოს ნაკვთები, ძირითადად III კავშირებითი, აგრეთვე აწმყოსა და მყოფადის კავშირებითები; II კავშირებითი შედარებით იშვიათად გვხვდება.

მაგალითად:

არ არის შევიძლება, რომ იგი საპრიზო ადგილზე არ გამოვიდეს (სომ.).
მე არ შეგულება კაცი, რომელიც დათურება და მშობელი არ გაახსენდეს (6. ღუმ.).

VII. თანამედროვე ქართულში II კავშირებითის ერთ-ერთი სპეციფიკური ფუნქციაა მისი გამოყენება იმ შესიტყვებებში, რომლებიც სემანტიკურად შეესაბამება ძველი ქართულის ინფინიტიურ კონსტრუქციას.

ინფინიტივად ძველს ქართულში მიჩნეულია ვითარებით ბრუნვაში დასმული მასდარი, რომელიც ზმნისებურ კონსტრუქციებს ქმნის, ხოლო ის კონსტრუქცია, რომელსაც ინფინიტივი ქმნის, ინფინიტიურ კონსტრუქციადაა წოდებული⁶. ინფინიტიური კონსტრუქციის სპეციფიკას ქმნის ინფინიტივის დამოკიდებულება კონსტრუქციის ძირითად წევრებთან, — ძირითადად პირდაპირ და ირიბ ობიექტებთან⁷.

გამონათქვამის გრამატიკულ სტრუქტურაში ინფინიტივის ან მისი კონსტრუქციის ფუნქციას არკვევენ წინადადებაში ჩანაცვლების თვალსაზრისით მათი ეკვივალენტური წევრის განხილვის შედეგად. ამის მიხედვით ძველს ქართულში ინფინიტივსა და ინფინიტიურ კონსტრუქციას შეეძლო შეესრულებინა პირდაპირი დამატების, ქვემდებარის, უბრალო დამატების, მიზნის გარემოებისა და პრედიკატიული წევრის (შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილის) ფუნქციები⁸.

ამასთან, შენიშნულია, რომ, მართალია, ინფინიტივის შემცველი

6 დ. ჩხუბიანიშვილი, ინფინიტივის საკითხისათვის ძველ ქართულში, თბ., 1972, გვ. 4, 42.

7 იქვე, გვ. 43.

8 იქვე, გვ. 44.

წინადადებები აგებულების თვალსაზრისით მარტივი წინადადებებია, მაგრამ სემანტიკურად ისინი რთულ წინადადებებს უდრის და ინფინიტივი და მასთან დაკავშირებული სიტყვები დამოკიდებული წინადადების მაგივრობას ეწევიან⁹.

როდესაც თანამედროვე ქართულის ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციებზე და მათში II კავშირებითის მონაწილეობაზე -გლაპარაკობთ, მხედველობაში სწორედ მათი ეს ფუნქციურ-სემანტიკური მხარე გვაქვს. ამდენად, ამ კონსტრუქციებისათვის ინფინიტიურის წოდება პირობითია და განსაზღვრულია უკუჩანაცვლების შედეგად ძველი ინფინიტიური კონსტრუქციის სემანტიკასთან მსგავსებით¹⁰.

დღევანდელი ე. წ. ინფინიტიური კონსტრუქცია ორი, ერთმანეთთან პიპოტაქსური მიმართებით დაკავშირებული, პირიანი ზმნისაგან შედგება და ამდენად, რთული წინადადების კონსტრუქცია აქვს. ამასთან, პირველი ზმნა თხრობითი კილოსია, მეორე — კავშირებითისა. აწყობაში ან მყოფადში დასმულ ზმნასთან მეორე წევრად II კავშირებითი გვაქვს, ნამყოში დასმულთან — II თურმეობითი III კავშირებითის ფუნქციით (ნამყოფროიან ფორმებთან დაკავშირებას, როგორც აღინიშნა, II კავშირებითი გაურბის).

მაგალითად:

ახალგაზრდობას არ სურს შეურიგდეს არსებულ ნაკლოვანებებს („ახ. კომ.“).

პეტ ბერიმ გადაწყვიტა საიუბილეო წელს მოეწყო პირადი შევიბრება იმავე ტრასაზე („ლელო“).

შესიტყვებები არ სურს შეურიგდეს და გადაწყვიტა მოეწყო შესაბამება მასდარულ კონსტრუქციებს: არ სურს შერიგება და გადაწყვიტა მოწყობა. აღნიშნულ შესიტყვებებში „კავშირებითის ფორმა შინაარსობრივად უდრის ქართულში მასდარს (მოქმედების სახელს) და რუსულში ინფინიტივს, რომელიც უბრალო დამატებად არის მიჩ-

⁹ დ. ჩხუბიანიშვილი, ინფინიტივის საკითხისათვის ძველ ქართულში, თბ., 1972, გვ. 69.

¹⁰ რადგანაც ინფინიტივის ფუნქციით მასდარი გვევლინებოდა, ძველი ქართულის ინფინიტიურ კონსტრუქციებს მასდარულსაც უწოდებენ შდრ.: არ. მარტიროსოვი, მასდარული კონსტრუქციის გენეზისისათვის ძველ ქართულში, იკვ, VII, 1955; შ. ძიძიგური, წინადადების მასდარული კონსტრუქცია, ბუშკინის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. 19, 1966; ტერმინი „ინფინიტიური“ ძველი ქართულისთვისვე პირობითია, კიდევ უფრო პირობითია იგი თანამედროვე ქართულის მასალისათვის. ამიტომაც ვუწოდებთ დღეს მას ე. წ. ინფინიტიურს.

ნეული: „გთხოვთ დამინიშნოთ = გთხოვთ ჩემთვის დანიშნას“, „при-
шу назначить мне“¹¹.

აღსანიშნავია, რომ ინფინიტივი ამა თუ იმ ფუნქციით იხმარება
მხოლოდ გარკვეული სტრუქტურულ-სემანტიკური ჯგუფის ზმნებთან
და მათი რიცხვი ერთგვარად შეზღუდულია¹².

შენიშნულია, რომ მთელ რიგ ენებში მოქმედების დაწყების, გაგრ-
ძელების, დამთავრების შესაძლებლობის და ა. შ. გამომხატველი ზმნე-
ბი ინფინიტივთან ხმარებისას მეორეხარისხოვან როლს ასრულებენ
(თუმცა ფორმალურად ინფინიტივი მათზეა დამოკიდებული). ინფინი-
ტივით გამოხატულ ძირითად მოქმედებას ისინი მხოლოდ დამატებით
ნიუანსს მატებენ და, ამდენად, მათ უჩნდება მეშველ ზმნად ქცევის
ტენდენცია¹³.

თანამედროვე ქართულის ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციებშიც
სწორედ ამგვარი ვითარება გვაქვს. ძირითადი სემანტიკური დატვირ-
თვა აქვს ინფინიტიური კონსტრუქციის მეორე შემადგენელ წევრს —
კავშირებითის ფორმის ზმნებს, ხოლო პირველი ზმნა მხოლოდ გარ-
კვეულ მოდალურ ელფერს აძლევს შესიტყვებას¹⁴.

სწორედ ამ მოდალურობამ განაპირობა იმდენად მჭიდრო სემან-
ტიკური კავშირი ორი სხვადასხვა წინადადების ზმნებს შორის, რომ
კონსტრუქციულად თითქმის წაიშალა ზღვარი ამ წინადადებებს შორის
და დღეს მრავალი მათგანი უკვე განიხილება არა რთულ, არამედ მარ-
ტივ წინადადებად, ე. წ. ინფინიტიური კონსტრუქციით¹⁵.

განსაკუთრებით ხშირად ხმარებული ნებელობის აღმნიშვნელი
გარკვეული მოდალური სიტყვები თანდათან ნაწილაკებადაც იქცნენ
და, თუ ძველი ქართულის ეგების თქუმად შესიტყვებაში ეგების მო-
დალური ზმნა იყო, თანამედროვე ქართულისათვის ეგებ(ის) უკვე
ზმნური წარმომავლობის ნაწილაკია. ასევეა: უნდა, იქნებ... ასეთსავე
ტენდენციას ამჟღავნებს შეიძლება.

ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციებში II კავშირებითი, ძველი
ქართულის ინფინიტივის მსგავსად, გამოიყენება პირდაპირი, ირიბი,

11 ვ. თ. ფ. უ. რ. ი. ა., ქართული ენა, და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბ.,
1966, გვ. 92—95.

12 დ. ჩ. ხ. უ. ბ. ი. ა. ნ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., დასახ. ნაშრ., გვ. 45.

13 ი. ქ. ვ. ე., გვ. 70.

14 ძველს ქართულშივე ხდებოდა ინფინიტივის გამოყენება მოდალური წინაარ-
სის მქონე ისეთ პირნაჯლ ზმნებთან, როგორებიცაა: ჯერ არს, უმჯობეს-არს, წეს-არს,
სამართალ-არს, ეგების. იხ. დ. ჩ. ხ. უ. ბ. ი. ა. ნ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., დასახ. ნაშრ., გვ. 57.

15 მარტივ წინადადებად თვლის მათ ნ. კ. ო. ტ. ი. ნ. ო. ვ. ი., იხ. მისი „წინადადე-
ბის ერთი სახეობისათვის თანამედროვე ქართულში“, — „ქართული ენა და ლი-
ტერატურა სკოლაში“, № 3, 1966 წ., გვ. 13—16.

უბრალო დამატებებისა და ქვემდებარის ფუნქციებით. არ გვხვდება იგი მიზნის გარემოების ფუნქციით. ინფინიტივის ეს უკანასკნელი ფუნქცია მთლიანად რთულმა წინადადებაში იკისრა. ამის მიზეზი უნდა იყოს ზმნათა სემანტიკური არჩევის არანებისმიერობა (განუპირობებლობა), რომლითაც ძველი ქართულის ინფინიტივი გამოირჩეოდა მიზნის გარემოების გამოხატვისას. მიზნის გარემოების ფუნქციით იგი შეიძლება შეგვხვედროდა ყველა იმ ზმნასთან, რომელიც სემანტიკურად მიზნის გარემოებას იკლებდა¹⁶.

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, თანამედროვე ქართულში ე. წ. ინფინიტიური კონსტრუქციის განუპირობებელი (განმსაზღვრელი) არის მთავარი წინადადების ზმნის მოდალური შინაარსი. სხვა შემთხვევაში არ იქმნება ის აუცილებელი და მჭიდრო სემანტიკური კავშირი ორ ზმნას შორის, რომელიც მეორე ზმნას სემანტიკურად მოქმედების სახელად აქცევს.

განსაკუთრებით ძლიერია მოდალური ზმნის კავშირი II კავშირებით გახატულ ზმნასთან მაშინ, როდესაც II კავშირებითი ქვემდებარის ფუნქციითაა გამოყენებული.

II კავშირებითთან ამ დროს ძირითადად დაკავშირებულია შესაძლებლობისა და ნებელობის სემანტიკის ზმნები: **შეიძლება, შემიძლია, შეუძლებელია, მინდა...** გამონათქვამის ძირითადი სინტაქსურ-სემანტიკური წევრია მეორე ზმნა — II კავშირებითი გამოხატული, ხოლო პირველი — მხოლოდ მოდალურობის აღმნიშვნელია.

მაგალითად:

ყოვლად შეუძლებელია რომელიმე მათგანი შეარჩეს მკითხველის მესხიერებას (რ. ჯაფ.).

მაგრამ, ვფიქრობთ, ზოგ გამოსვლას არ შეიძლება გვერდი აუაროს კაცმა და მას სათანადო შეფასება არ მიეცეს („კომ.“).

არ შეიძლება განაჩავშალო განკარგულება ღვთისა? (ვჟა).

უცვლელი სიტყვის ბგერითმა სახემ შეიძლება განიცადოს ცვლილებები (არნ. ჩიქ.).

მხატვარს შეუძლია გინდ უღაბნოს პეიზაჟი დახატოს, გინდ ცააწვდილი მთებისა („ახ. კომ.“).

აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ჭულად მაქვს და დედამიწა ქალამანდო (ილია).

შუალამე გადასულია და ის კი არ ისვენებს, არც სხვებს ასვენებს, თითქოს ვინმეს შეუძლია გაჭირვებაში შეენაცვლოს (გ. გუგუშ.).

მე მინდა დავრჩე და მოგისმინო (ნ. დუმბ.).

¹⁶ დ. ჩხუბია ნიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 60. აქვე ისიცაა შენიშნული, რომ სიხშირით მაინც მოძრაობის გამოხატველი ზმნები ჭარბობს: მოვიდა, ავიდა, დადგა, წარიყვანა, წარგზავნა, მიავიღინა და სხვ.

მკითხველის ყურადღება მიიწვიება შევარდნის იმავზე, თუ როგორ იბრძოდნენ და ვის წინააღმდეგ იბრძოდნენ ეს სიმბოლური გმირები (რ. ჯაფ.).

არც მიიწვიება დავიდიშვილი, არც იმასთან წასვლა შემოიძლიან, რომ ერთხელ კიდევ მენახა თვალთ (ვაჟა).

და, ბოლოს, გვინდა ჭაუჭაძისათვის მიწერილი ორი ღია წერილი გაგაცნოთ („კომ.“).

ახალგაზრდობას არ სურს შეუთრგდეს არსებულ ნაკლოვანებებს, არ სურს კომკავშირული ორგანიზაციები იტკეპნებოდნენ ერთ ადგილზე, არ სურს იყოს მოვლენების შორიდან მაყურებლის პასიურ როლში („ახ. კომ.“).

საკმარისია თვალი დახუჭოს, რომ მაშინვე მოესმას სოფლის ვიწრო გზაზე პრიალით მომავალი ურმის ხმა და დობიროში გამოფენილი ბავშვების კრამული („ციხკარი“).

საკმაოდ გავრცელებულია თითქოს ნაწილაკიანი ინფინიტიური კონსტრუქცია.

მაგალითად:

დათიკომ ერთი-ორი შემოუარა ირგვლივ პასიკოს, თითქოს სურს გაიგოს, იკბინება თუ არაო და მერე უთხრა (ნ. ლორთქ.).

ამგვარ წინადადებებში ე. წ. ინფინიტიური კონსტრუქციის წევრები ერთმანეთის სიახლოვისაკენ ისწრაფვიან, ხოლო რაც უფრო ძლიერია მოდალურობის სემანტიკა, მით უფრო ახლოს არიან ისინი ერთმანეთთან და შესაბამისად მინიმუმამდეა შესუსტებული ჰიპოტაქსური კავშირი. იმ იშვიათ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ამ კონსტრუქციაში რომ კავშირი გამოჩნდება ხოლმე (რაც უეჭველი ჰიპოტაქსურობის ნიშანია), წინადადება მაინც ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციისად გაიზარება. მაგალითად:

ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელდება, მაშინ შეიძლება რომ ბუჩუბის სყიდვა დაიწყონ (ილია).

აღნიშნულ წინადადებაში მეორე რომ თითქმის უფუნქციოა და შეიძლება რომ დაიწყონ ზემოგანხილულ შემთხვევათა რიგში განიხილება.

გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ზმნათა პირსაც. თუ კონსტრუქციის წევრები ერთი და იმავე პირის ფორმებია, მათ შორის კავშირი უფრო მჭიდროა, განსაკუთრებით, თუ ზმნები III პირის ფორმებია, რომლებიც, როგორც წესი, უფრო არაკონკრეტული, განზოგადებული, განყენებული პირის მოქმედებათა გამომხატველები არიან. მაგრამ, როდესაც კონსტრუქციის წევრები სხვადასხვა პირის ფორმებია, მაშინ თითქოს ჰიპოტაქსურობა ჭარბობს და კონსტრუქციის ინფინიტიურობა უკვე საეჭვოდ ჩანს.

მაგალითად:

მე მინდა... ყველა თავისი ფეხით დაბრუნდეს, თუგინდ ყავარჯნებით, მაგრამ მაინც თავისით დაბრუნდეს (ნ. ღუმბ.).

მაინც და მაინც მაგის ხელიდან გინდა მოვკვდე? (ნ. ღუმბ.).
ჩემი დიდი სურვილია სცენაზე განვასახიერო ქართველი დედა (სკომ.).

ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციებში II კავშირებითი გამოდის ყველა სახის დამატების ფუნქციით: პირდაპირის, ირიბის, განსაკუთრებით ხშირად კი უბრალო დამატების ფუნქციით.

II კავშირებითი პირდაპირ დამატების ფუნქციით:

მე მკითხველს ვთხოვ სხვა აზრით არ ჩამომართვას და ვიტყვი (რ. ჭაფ.).
(=გთხოვ არ ჩამორთმევას).

ღღსავც გვხიზლავს ის მომნუსხველი ძალა ქართული წონიანი სიტყვისა, რაც გაიძულეზს კვლავ და კვლავ დაუბრუნდე პუბლიცისტური ოსტატობის ამ ნამდვილ ზეიმს („ახ. კომ.“).

(=გაიძულეზს დაბრუნებას).

დაბრუნდი-მეთქი და ხატს შესთხოვე გაპატიოს! (დ. კლდ.).

(=შესთხოვე პატიება).

ამავე რიგისაა:

გთხოვთ გამათავისუფლოთ სამსახურიდან, გთხოვთ დამინიშნოთ სტიპენდია და ა. შ. (=გთხოვთ დანიშნვას).

ირიბი დამატების ფუნქციით:

ჩვენ ამოვიხრეთ და ერთი-ერთმანეთს გადავხედეთ იმის ნიშნად, როდის მოვუგებოდა ბოლოთ ყველა ესენი ვნახოთო (ვაჟა).

(=მოვესწრებოდით ნახვას).

უცქერის მთლიანად მდებარეს როჯოს, მხოლოდ თავიდან ტვინმოკმულს, და ელაშუენება ბუმბულივით გადაყლაპოს (ვაჟა).

(=ელაშუენება გადაყლაპვას).

უბრალო დამატების ფუნქციით გამოყენებული II კავშირებითის მიმართება წინამაგვალ ზმნასთან მაშინაა შედარებით მჭიდრო, როდესაც ეს ზმნა აბსოლუტური შინაარსისაა.

მაგალითად:

ამ მოხსენებებში მოცემულია ცდა აღწერონ შიზოფრენით დაავადებულთა შორის სომატური, კერძოდ, ენდოკრინული რეპქციების ზოგიერთი თავისებურებანი, აგრეთვე თავის ტვინში მიმდინარე ზოგიერთი თავისებურებანი, აგრეთვე თავის ტვინში მიმდინარე ზოგიერთი პროცესი („კომ.“).

(=მოცემულია ცდა აღწერისა).

კაცი, რომელიც გონებითა სცხოვრობს, მოვალეა ღვთისა და ქვეყნის წინაშე შეხვდეს განათლებულ კაცს საბასოდ გონების გასაფხიზლებლად (ილია).

(=მოვალეა შეხვედრისა).

ისინი მოვალენი არიან დროულად მოემზადონ ებრაელების მისაღებად (რ. ჯაფ.).

(=მოვალენი არიან მომზადებისა)

თუმცა, უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნულ ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციაში ჰიპოტაქსური მიმართება საკმაოდ საგრძნობია და იგი ვერ ჩაითვლება იმ რიგის ინფინიტიურ კონსტრუქციად, რაც გვექონდა იმ შემთხვევებში, როდესაც II კავშირებითი გამოყენებული იყო ქვემდებარის და ზოგიერთ შემთხვევაში პირდაპირი დამატების ფუნქციით.

რელატიურ ზმნებთან ჰიპოტაქსური მიმართება II კავშირებითისა კიდევ უფრო აშკარაა და მათს ინფინიტიური კონსტრუქციის სემანტიკაზე მხოლოდ ძალიან პირობითად შეიძლება ვილაპარაკოთ.

მაგალითად:

მე ძალიან მიყვარს მამიდა და სულ მეშინია, არ გათხოვდეს (ნ. ლუმბ.).
(=მეშინია მისი გათხოვებისა).

საქმის გათავება მეც ძალიან მეჩქარება, იმიტომ რომ მეშინია, არ ჩამეშალოს (დ. კლდ.).

(=მეშინია ჩაშლისა).

არა, არ მჯერა, რომ იგი სხვა ყველივით დასტკენეს როდისმე, ჩამოცივდეს, განქარდეს, ამტვერდეს (გ. ლეონ.).

(=არა მჯერა დაქცობისა).

თანამედროვე ქართულის ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციასთან დაკავშირებით მთელი რიგი სადაო ორთოგრაფიულ-პუნქტუაციური საკითხები დგება. მათი გადაწყვეტა მოითხოვს არა მარტო II კავშირებითის, არამედ II თურმეობითის შემცველი კონსტრუქციების გათვალისწინებებსაც, რიგი სხვა საკითხების განხილვასაც. მაგრამ წინასწარ, ზემოგანხილული მასალის საფუძველზე, შეიძლება ზოგი დასკვნის გაკეთება.

კერძოდ:

თანამედროვე ქართულში გვაქვს ძველი ქართულის ინფინიტიური კონსტრუქციების სემანტიკურად ფარდი კონსტრუქცია, რომელიც შედგენილია აწმყოს ან მყოფადის ნაკვთისა და II კავშირებითის, აგრეთვე ნამყო უსრულის ან ნამყო სრულისა და II თურმეობითის ნაკვეთებისაგან. ე. ი. I ზმნა თხრობითი კილოს ნაკვთისაა, II — კავშირებითის¹⁷. ძველი ქართულის ინფინიტივის ფუნქციით გამოდის კავშირებითი კილოს ზმნა.

¹⁷ II თურმეობითი ამ შემთხვევებში III კავშირებითის ნაცვლად არის გამოყენებული. ამდენად, II თურმეობითი ამ კონტექსტში კავშირებითის ფუნქციის გამოხატველია.

ულობის, აუცილებლობის, სასურველობისა თუ სხვა მოძალობების გამომხატველი ზმნები. ამდენად, მათი რიცხვი არც თუ ისე დიდი შეიძლება იყოს. ხშირი მიმართებისა და მჭიდრო კავშირის გამო შესაძლებელია მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებებს შორის ზღვარის ერთგვარი წაშლაც კი. ეს განსაკუთრებით ადვილად ხდება მაშინ, როდესაც მთავარი წინადადება მოკლეა, — მარტოდენ ზმნით ან მასთან უშუალოდ დაკავშირებული წევრებით არის წარმოდგენილი.

თანამედროვე ქართულში ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციათა წარმოშობის გზა და მიზეზებიც ასე გვესახება.

ზმნური წარმომავლობის ნაწილაკები **იქნებ, უნდა, ეგებ** და მისთასეთი ინფინიტიური კონსტრუქციების გავლით მიღებული ნაწილაკები უნდა იყოს. როგორც ჩანს, ინფინიტიური კონსტრუქციის პირველ წევრად განსაკუთრებით ხშირად ხმარებული ზმნები თანდათან კარგავენ თავიანთ ძირითად მნიშვნელობას, გადაიქცევიან დამხმარე ზმნებად და შემდეგ ნაწილაკებად. შემდგომ ეს ნაწილაკები შეიძლება დაუკავშირდნენ როგორც კავშირებითი კილოს ზმნებს, ასევე თხრობითისას.

VIII. ერთგვარად ინფინიტიური სემანტიკა აქვს აგრეთვე II კავშირებითს ზოგიერთ მყარ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმაში. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია II კავშირებითის გამოყენება ე. წ. ჩართულებში.

განკერძოებულ სიტყვათა და გამოთქმათა შორის ჩართული გამოირჩევა თავისი განმაზოგადებლობისა და კატეგორიულობის სემანტიკით, კონსტრუქციის სიმყარითა და ერთგვარობით.

მნიშვნელობის მიხედვით ჩართული სიტყვა და გამოთქმა მრავალგვარია. ერთი ჯგუფი ჩართულებისა გამოხატავს მოსაუბრის გრძნობას ფაქტის შეფასების თვალსაზრისით, მეორე — მოლაპარაკის დარწმუნებულობას სათქმელის უეჭველობა-უტყუარობაში, იგი გვიჩვენებს აგრეთვე წინადადებაში გამოთქმული აზრის წყაროს, აზრთა ურთიერთდამოკიდებულებას და ა. შ.¹⁸ მაგრამ ყველა ამთავანისათვის ამოსავალია მოსაუბრის, მთქმელის დამოკიდებულება წინადადებაში გამონათქვამ აზრთან; ამდენად, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები გარკვეული მოძალობის გამომხატველები არიან, ე. ი. გვიჩვენებენ იმას, „თუ როგორ უტყერის მთქმელი თქმულის შინაარსს, როგორც ფაქტს თუ როგორც შესაძლებელ-სავარაუდოს“¹⁹.

¹⁸ ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1966, გვ. 304—308.

¹⁹ იქვე, გვ. 304—305.

II კავშირებითან დაკავშირებით ჩვენს ყურადღებას იქცევს ისეთი ჩართული სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც გვიჩვენებენ მოსაუბრის ერთგვარ დათმობით, პირობით დამოკიდებულებას სათქმელთან ანდა იმას, თუ როგორ აფასებს მთქმელი მეტყველების სტილს, აზრის გამოხატვის ფორმას; ამ ჯგუფის ჩართულ გამოთქმებს აუცილებლად ზმნური შედგენილობა აქვთ და რამდენადაც ისინი მოსაუბრის თვალსაზრისის გამოხატველები არიან, ამდენად მათში გამოყენებულია მხოლოდ განსაზღვრული სემანტიკის ზმნები. ესენია თქმის, საუბრის, მსჯელობის აღმნიშვნელი ზმნები, რომლითაც მოსაუბრე აფასებს ანდა განაზოგადებს ძირითად სათქმელს. ასეთებია, მაგალითად: **უნდა აღინიშნოს, შეიძლება ითქვას, სიმართლე რომ ვთქვათ, ღმერთმა ქნას და ა. შ.**

მაგალითად:

იგი, თუ შეიძლება ითქვას, სპორტულად თავმოყვარეა („**ლელო**“).

სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ მათს განცხადებებს მსვლელობა მიცემული აქვს („**კომ**“).

უნდა სიმართლე გითხრათ, მშინარა არა ვარ, მაგრამ შეგერთი (ვაჟა).

თქვენი ქვეყანა, მეცნიერის ენით რომ ვთქვა, განათლებული არ არის, ესე იგი, მდაბიუარის ენით რომ ვთქვა, გაუნათლებელია (ილია).

დემეტრე მიწვა, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, მივგლო ქვეშაგებზე და თან ამოიხენეშა (ვაჟა).

მღერა-გალობისათვის გული და ყანყრატო საჭირო, ჯიშიც, რა თქმა უნდა, ხოლო ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ მოცადობა ყოველგვარ სიძნელეს დასძლევს (ვაჟა).

სხვისი რა მოგახსენოთ, მე კი ვიტყოდი, ბევრ რამეზე-მეთქი („**ახ. კომ**“).

სწორედ მოგახსენოთ, არც ეს პაპიროსია ურიგო (ილია).

ზოგიერთ ამგვარ ჩართულს ნაწილაკად ქცევის ტენდენცია უჩანს. ასეთებია მაგალითად: **ვთქვათ, ვნახოთ, დავუშვათ და ა. შ.**

მაგალითად:

ვითომ კვალიფიკაცია გაუხუნდებოდათ, ვთქვათ, ჩვენს ვეტერინარებს, თუ ზოოვეტერინარული ინსტიტუტი მეცხოველეობის წინააზს მიუახლოვდებოდა, სიტუვაზე, დუშეთში იქნებოდა და არა თბილისში? („**ლიტ. საქ**“).

ვეხეტები უბედურად და ვნახოთ თუ შენ ღმერთი ხელს მოვიმართავს და რამე ხეირს შეაყრები (ვაჟა).

მზატარიც, პოეტიც, კომპოზიტორიც, შეიძლება ორ-სამ თვეს სულ ჩამოსცილდნენ თავიანთ შემოქმედებას და, რაც გაეხარდებათ, ის აკეთონ, ასე ვთქვათ, განწყობილებას მოუტადონ, ან განწყობილება ეძებონ („**ახ. კომ**“).

სანთელი რაღად გინდა, რა ექნა? (ვაჟა).

როგორ უბედავს და ქურდს ეძახის, ერთიც ვნახოთ, ამოხტეს და ორივეს დღე გაგვიმწაროსო, თანაც გაუკვირდა კოდალას მამაცობა (ვაჟა).

იგი, ცოტაარიყოს, ნირწამხდარი დაეშვა სკამზე („ახ. კომ.“).
ყველგან, ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში, სადაც — გლეხისა არ იყოს —
ქრისტე ღმერთს თავისი უხვი კალთა დაუბღერტია, ყველგან კაი ადგილებია (ილია).

აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი დღევანდელი ნაწილაკი სწორედ
ჩართულის ტიპის ზმნური გამონათქვამიდან ჩანს წარმოშობილი. ასე-
თებია: თითქოს (←თუ ითქვას=თუ შეიძლება ითქვას)²⁰, მგონი(ა)
(←მგონია)... ავტორთა მიერ ისინი ხანდახან კვლავ ჩართულად გაიაზ-
რება ხოლმე და წერისას ორივე მხრიდან მიძიმებით გამოყოფენ.

მართლაც, ჩართული, როგორც მოსაუბრის ემოციების, მისი გან-
წყობილების გამომხატველი განზოგადებული გამოთქმა, გარკვეული
მოდალური შინაარსის შემცველია. (ამიტომაც შემთხვევითი არ უნდა
იყოს ამ გამოთქმებში II კავშირებითის ასეთი ფართო გამოყენება).
ამგვარად, ჩართულის გამოყენება ნაწილაკის ფუნქციით ბუნებრივ
მოვლენა ჩანს და ზოგიერთი გამოთქმის ნაწილაკად ქცევის წინა საფე-
ხურის გამოხატულებაა.

**IX. II კავშირებითია გამოყენებული აგრეთვე რაც (არ) უნდა
ითქვას, გააკეთოს, იფიქროს...** ტიპის ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში
მაგალითად:

გაეზრახე, რომ თითონ გლახას, რაც უნდა დამემართოს, გამოვათქმე-
ვინო თავისი ვინაობა (ილია).

ასეთი ადამიანები ჩვეულებრივად მსჯელობენ, ლოგიკურად ანვითარებენ აზრებს
და რაც არ უნდა ჩაიდინონ, მართალი არიან თავიანთი მსოფლმხედვე-
ლობით (რ. ჯაფ.).

რა ძნელი გამოცდის წინაშეც არ უნდა დადგნენ ისინი, თავისი ახალ-
გაზრდული სიმხნევით ყველაფერს გაუძლებენ („ლიტ. საქ.“).

რა გინდ დიდ სიძნელეს არ უნდა წააწყდეს, ეურნალისტი მულამ
უნდა გრძნობდეს ხალხისა და ქვეყნის მხარდაჭერას („ახ. კომ.“).

ეს გამოთქმები თანამედროვე ქართულში გვხვდება როგორც არ
უარყოფითი ნაწილაკით, ისე მის გარეშეც: რაც უნდა//რაც არ უნდა.
უარყოფითი ნაწილაკის არსებობა რუსულის კალკითაა ახსნილი (შდრ.
რუს. ВО ЧТОБЫ ТО НИ СТАЛО).

X. საერთოდ, II კავშირებითისათვის ძალიან დამახასიათებელი
ჩანს მყარ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში მონაწილეობა. ამ მხრივ გან-
საკუთრებით აღსანიშნავია დალოცვისა და წყევლის ფორმულები. ამ
გამოთქმებში II კავშირებითი ძირითადად უნაწილაკოდ გამოიყენება.
რამდენადმე განსხვავებულია ამგვარი წინადადების სინტაქსურ-სემან-
ტიკური აგებულება. ფიცილის ფორმულებში სუბიექტი უმთავრესად

²⁰ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973, გვ. 614.

ზებუნებრივი ძალა, ღმერთი, ღვთაება, ძლიერი და განყენებული აბსტრაქციაა. ხოლო აბსტრაჰირებული სუბიექტი რეალურად მოქმედი პირი ვერ იქნება. მაშასადამე, ის, რაც გრამატიკულად ამგვარი სუბიექტის აქტივობას მიეწერება, სინამდვილეში მხოლოდ ირეალობაა, — მოსაუბრის ნატვრა და დიდი სურვილია, ოცნებაა.

მაგალითად:

ჯავრია ღმერთმა პატრონს მოახმაროს მშვილობა — გამარჯვებაში, იმის წყალობით ბევრი ბეკეა და ციკანი გააზღვევინოს! (ვაჟა).

ღმერთმა უწყევლოს, დათიკომ დამიხსნა განსაცდელისაგან (ილია).

ღმერთმა ნუ მოგიშალოს ნუგეში, შენი ჭირიმე! (აკაკი).

ყოველი სიკეთე მისცეს ღმერთმა ბატონ ვასილს, ეს ღვთისნიერი ადამიანი გაისარჯა, ინება ჩვენთან წამობრძანება (დ. კლდ.).

შორს ჩემგან! შეგაჩვენოს მაჰმადმა, თუ ფარსავი სული არა ხარ (აკაკი).

როგორც დედამიწას მზის სხივი არ მოეშალოს, ისე შენი სახელი არ მოგვიშალოს ღმერთმა! (გ. ლეონ.).

და მიაყვრა თვითონ: აი, დაგწყევლოს, ჭინკავ, დაგლახვროს სამას სამოცდახუთმა წმინდა გიორგიმ, რას მაშინებ, რომ მაშინებ, ქმარი შინა მყავს, ასეთ თოფსა გკრავს, რომ ყირამალა გადაგკოტრილოსო! (ჯვაკი).

ე. წ. აბსტრაჰირებული სუბიექტის გამო ფიცილის ფორმულებში მოქმედებითი გვარის ზმნებსაც კი სემანტიკა ვნებითური აქვთ. ღმერთმა პატრონს მოახმაროს სხვა არაფერია, თუ არა პატრონს მოხმარდეს. ღმერთმა ნუ მოგიშალოს ნუგეში — ნუ მოგეშალოს ნუგეში და ა. შ. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია დალოცვისა და წყევლის ფორმულებში ვნებითური კონსტრუქციების სიჭარბე, რომელშიც არ ივარაუდება გრამატიკული სუბიექტის სემანტიკური აქტივობა.

მაგალითად:

მაგრამ დაილოცოს მათი ძლიერება, დიდხან აღარ ატარებს ხოლმე იმათ თავის ნებაზედ წმინდა გიორგი (აკაკი).

დაგვებედოს ღვთისადაგ საამაყოც, საღიმილოც („კომ.“).

გადაჰკრა — ესე მტერი დაგეცალოსო! (გ. ლეონ.).

უველაწმინდა შეგეწიოს! მისი მადლი სწყალობდეს ამ ოჯახს, სასოვებით წარმოსთქვა ღვინჯუამ, — რა ანგელოზიც მუშაობს ადამ და ევას აქეთ, ის შეეწიოს თაყას ოჯახს, ჩემს ნათლულებს, საქრისტიანოს, საქარაველოს! შენც შეგეწიოს, პატარძალო! (გ. ლეონ.).

გარდა ღმერთისა, ამ გამოთქმებში სუბიექტად შეიძლება შეგვხვდეს აგრეთვე რამდენიმე შინაარსობრივად მისი მსგავსი სიტყვა, სემანტიკურად აგრეთვე აბსტრაქტული, არარეალურად ძლიერი და ყოვლისშემძლე.

მაგალითად:

მიწამ კი დაგიკეტოს კარი, შე უღბინებლო! ფრინველს მიჰქონდეს
შენი თმები თავისი ბუღისათვის! (გ. ლეონ.).

მისთანა თქვენმა მტერმა ნახოს, მე იქ სანახავი ვნახე. ჩემი დის მაგიერად
ვიღაც სხვა იყო! (აკაკი).

სახელს გილოცავთ! კიდევ დაზარდოს შენისთანები ჩვენმა მიწამა!
(გ. ლეონ.).

დალოცვისა და წყევლის ფორმულები ძირითადად მიმართვისას,
ღიალოგში ანდა მონოლოგში გამოიყენება და მასში გამოხატულია მო-
საუბრის, მოლაპარაკის ემოციური განწყობილება II ან III პირის,
რამე მოვლენის მიმართ.

რაც შეეხება წმნდა ფიცილის ფორმულებს, მათში მთლიანადაა
გამორიცხული სუბიექტის აქტივობა და ნატვრაც გარკვეულ პირობა-
ზეა დამოკიდებული, ამასთან, ნატრულის შესრულების უდიდესი სურ-
ვილი გაწონასწორებულია პირობის ასევე არარეალურად დიდი არა-
სასურველობით.

მაგალითად:

ღეღამო მიკვდეს, თუ ერთი სიტყვა მოგატყუილო! (ნ. ლუშა.).

— იმდენად რეალურად სასურველია და შესაძლებელი მოსაუბ-
რისათვის დაპირება სიმართლის თქმისა, არმოტყუილებისა (მისთვის
ეს თითქმის უკვე რეალური ფაქტია), რამდენადაც არასასურველია
მისთვის დედის სიკვდილი.

ასეთივე მაგალითებია:

მე არ მოვკვდე, მეც არავის მოვუთმენდი, მაგისთანა რამე რომ ექნათ
ჩემთვის (დ. კლდ.).

შენც არ მომიკვდე, ცხენებმა ყურიც არ გაიბერტყეს (ილია).

აჰ, შენ არ მომიკვდე, მე დარჩენა არ შემეძლოს (დ. კლდ.).

მე არ მოვკვდე, ბესარიონ, შენ ასე იათად ვერსად ვერ იშოვო სიძელ
მისთანა ყმაწვილი (დ. კლდ.).

შენც არ მომიკვდე, ლუარსაბ, კარგად გაკეთებულ ჩიხირთმას ბოზბა-
ში არა სჯობდეს (ილია).

მეც მეგონა წიქცეოდა, მარა შენც არ მომიკვდე — ჩვენზე წინათ კა-
დევ ის აფოფხდა აღმართში (ნ. ლორთქ.).

ამგვარ ფიცილის ფორმულებში მეტი ემოციისათვის ზოგჯერ მო-
საუბრე თავის თავს ერთგვარად განაზოგადებს, III პირით წარმოად-
გენს ხოლმე.

მაგალითად:

შენ შეგაწევ ჩემს დაჯახებას გგონია? მოგიკვდეს მაშინ კაცია, შენი

წიხლი ღამჯარი... კაცია არ ვიქნები, თუ შენ დაბადების დღე შენვე არ გაწვევლი-
ნე! (დ. კლდ.).

ვიცი, ყარამან, ვიცი, რომ გრძელი დღე არ მიწერია და რომ გეყვარები, გემიხ-
სოვრები, მაგრამ შენ შემოგვევლოს შენი ციციწო! რომ იცოდე, რო-
გორ არ მინდა სიკვდილი, როგორ არ მინდა! (დ. შენგ.).

მაშინ კი შერცხვეს ჩემი ვაჟკაცობა, თავი დაზოგო (აკაკი).

უკანასკნელ წინადადებაშიც იმავე განზოგადებასთან გვაქვს საქ-
მე. ვაჟკაცობა ადამიანის უპირველესი ღირსება, სიცოცხლის ფასი
თვისებაა, ხოლო ვაჟკაცობის შერცხვენა პიროვნებისათვის სიკვდი-
ლის ფას მოვლენადაა მიჩნეული.

გრამატიკულად მესამე პირადაა წარმოდგენილი მოლაპარაკე სა-
აღერსო მიმართებებში, სადაც აგრეთვე II კავშირებითის ნაკვთია გა-
მოყენებული.

მაგალითად:

როგორ არა, გენაცვალოს ჩემი თავი, განა არ მოგეხსენება, მე ისე-
თი ხელობა მაქვს, რომ უნდა მივაწვდ-მოვაწვდე აქეთ-იქით ცხოვრების გულისა-
თვის (ვაჟა).

მაგრამ ძმავო, გენაცვალოს შენი დის თვალები, ჩემო ჩამოქნილო
სანთელი, რათ უნდა მაწყენინო? (გ. ლეონ.).

შდრ. აგრეთვე: დედა გენაცვალოს, ბებია შემოგვევლოს და მისთ.

ანალოგიურ კონსტრუქციებში II კავშირებითის ნაცვლად გვხვდე-
ბა აგრეთვე ნამყო ძირითადი. თანამედროვე ქართულში იგი უფრო მე-
ტადაცაა გავრცელებული, ვიდრე კავშირებითის ნაკვთიანი ფორმულა.

საერთოდ, კავშირებითი კილოს შინაარსის თხრობითი კილოს
ნაკვთით გადმოცემა უცხო არაა თანამედროვე ქართულისათვის. ასე
მაგალითად, III კავშირებითის ნაცვლად II თურმეობითის ხმარება
მთელ რიგ შემთხვევებში ლამის სისტემად არის ქცეული. მაგრამ სა-
ყურადღებო ისაა, რომ ასეთი შენაცვლება ძალზე იშვიათად ხდება
ნატვრითს წინადადებებში. ჩანს, მათში ყველაზე მტკიცეა კავშირე-
ბითი კილოს შინაარსი. ამასთან, რადგან III კავშირებითი გამოხატავს
აგრეთვე წარსულში შესაძლებელ, სავარაუდო მოქმედებას, მას მეტო-
დროული სიახლოვე აქვს II თურმეობითთან და ამიტომ შენაცვლებაც
უფრო მოსალოდნელია. ნამყო ძირითადი და II კავშირებითი კი ერთ-
მანეთისაგან უფრო დაშორებული ნაკვთებია. ნამყო ძირითადი წარ-
სული დროის თხრობითი კილოს ძირითადი ნაკვთია, II კავშირებითი
კი ძირითადად მომავალი დროის კავშირებითი კილოს ნაკვთი.

ამიტომ ძნელია უბრალო შენაცვლებაზე ლაპარაკი ამგვარ წინა-
დადებებში:

სიკეთე მინდოდა, სიკეთე, დედაკაცო, მაგ შეჩვენებულებისათვის... გა უ წ ყ რ ა

მაგათ ჩემი გამჩენი!.. კაცი არ ვიქნები, თუ მე მავენი რჯულზე არ მოვაქციო! (დ. კლდ.).

სიმართლე სუსხია? ისე ღმერთმა მე მიშველა, რამდენჯერ ყავარჯენიც აყვავებულა სიმართლით! (გ. ლეონ.).

ყველა ამას გაიძახოდა ერთხმად: იპ, რა ცეცხლია, დაგლოცა ღმერთმაო! (ვაჟა).

დაგლოცა ღმერთმა ისევ თავზედ ხელაღებული, გიჟი, გადარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი (ილია).

ხომ ხედავ, არ მეძინება, შენ არ დაგაძინა მამა ზეციერმა (დ. შენგ.).

მეტი შენ არ გაეზარდე შენს პატრონს და გაგიხმა ეგენა, რამდენიც ერთი წლის ქირა გადაუხდელი მქონდეს, ეგრე! (ნ. დუმბ.).

აბდუშაპილმა ხელეგი ააპყრო მალა და სთქვა: დაიგლოცა ღმერთო, შენი უცნაური განგება! (აკაკი).

გარდა ნამყო ძირითადისა, ამგვარ კონსტრუქციებში ზოგჯერ I თურმეობითიც გვხვდება.

მაგალითად:

შენს მტერს ნურა გაუგია, მაგან ვერა გაიგოს რა (აკაკი).

ხალხურ პოეზიაში ნატვრის გადმოსაცემად სწორედ თხრობითი კილოს ნაკვთიან ფორმებს აქვს უპირატესობა მიცემული.

მაგალითად:

ნეტავი ნატვრა მანატრა,
ეს ნატვრა ამიხდინაო
ოქროს სასახლე ამიგო,
ვერცხლის ფანჯრითა წინაო,
მუხრანბატონი ყმით მომცა,
ამილანგარი შინაო.
ჩერქეზის ქალსა აქებენ,
ის გვერდით მომიწვინაო,
კახური ღვინო წითელი
მილებით მომიდინაო,
მუკუზნის ღვინით დამათრო,
ანმეტას დამაძინაო,
თორმეტი კოდი კორკოტი
ერთ ჯერად გამიჩინაო.
ლალისყურის გალავანი
ჯამი დამეღვა წინაო,
სადაც დიდი ჭანდარია,
კოვზათაც მამცა შინაო
(ხალხ.).

ან:

ნეტავი ლაშქარს შაგყვარნა
სამის ბატონის ყმანიო,

ხელსაც, ნაცვალსახელსაც, ზმნასაც, ზმნისართსაც, მაგრამ ყველა ამ შემთხვევაში იმავე წინადადებაში კავშირებითი კილოს ვედარ ვინმარ- დით, აუცილებელი იყო თხრობითი კილოს ზმნა²¹.

ასპექტის სისტემის შეცვლამ და მყოფადის ჯგუფის ჩამოყალიბე- ბამ კავშირებითი კილოს ნაკეთები გაათავისუფლა მომავალი დროის აღნიშვნის ფუნქციისაგან. მათი ძირითადი ფუნქცია გახდა კილოური შინაარსის გადმოცემა. ამან თავის მხრივ გამოიწვია -მცა ნაწილაკის ფუნქციის დაბნელება და მისი თანდათანობით გაქრობა. -მცა ნაწილა- კის მოშლის გამოხატულებაა მისი ხმარება კავშირებითი კილოს ზმნებ- თან, რაც დაწყებული XI საუკუნიდან და XVIII საუკუნის დამლევი- სათვის ძირითადად დასრულებულა²². ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ თა- ნამედროვე ქართულში სრულიად არაა გააზრიანებული მისი ფუნქცია.

მაგალითად:

აბა, რაკი ეგრეა და ახლა მე ვიცი თუ შენი ჯაერი შავქამო, კაბო, და მე კა- ციმც ნუ ვიყო, ქუდიმც ნუ მხურებიაო, ესთქვი და დავეტიე (ვაჟა).

ამ წინადადებაში ორი -მც ნაწილაკია, მაგრამ მისი ფუნქცია გააზრე- ბული რომ არ არის, იქიდან ჩანს, რომ ერთ შემთხვევაში იგი სწორადაა მოხმარებული, — უკავშირდება თხრობითი კილოს ზმნას (ქუდიმც ნუ მხურებიაო), მეორე შემთხვევაში კი — არასწორად, — დაკავშირებუ- ლია კავშირებითი კილოს ზმნასთან (კაციმც ნუ ვიყო).

-მცა ნაწილაკი ძირითადად -მც და -ც ფორმით შერჩენილია I თურმეობითთან ნატვრით წინადადებებში.

მაგალითად:

უწინამც საუკუნოდ დაჰხშობია იმას თვალები (ვაჟა).

ხვაეი და ბარაქა ნუშც მოშლია ამ ჩვენს კალოსა (დ. შენგ.).

იმრავლე, იბედნიერე, ნუშც მოგკლებია სიხარული („კომ.“).

ამგვარი მსხვერპლის უჩვეულო არ არის ჩვენი ქვეყანა და დღეს, თუ განგებას ჩვენთვის წილად უხვედრებია სამსხვერპლო ზვარაკობა, სასოებით მიევეგებებით და მორჩილებით თავს დავდებთ! საქართველოს ჭირიც წაგვიღიაო! (აკაკი).

პატრონიც მოჰკვდომია ყველა ჩივილსა და წუხილს! ეშმაკსაც წაუღია შავი ფერი! (გ. ხორგ.).

ჩვენს მიერ აღრე მოყვანილი თხრობითი კილოს ნაკეთებით (უბი- რატესად ნამყო ძირითადით, შედარებით იშვიათად — I თურმეობი- თით) გამოხატული დალოცვისა და წყევლის ფორმულები, რომლებ-

21 ა. შანშიძე, მცა ნაწილაკი ძველ ქართულში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, თბ., I, თბ., 1957, გვ. 33.

22 პ. გაჩეჩილაძე, კვლავ -მცა ნაწილაკისათვის, ივე, XII, თბ., 1966, გვ. 252.

საც კავშირებითი კილოს შინაარსი აქვთ, -მცა ნაწილაკდაკარგულ ან მათი ანალოგიით შექმნილ ფორმულებად გვესახება.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია შენიშნული, XI საუკუნის შემდგომი ძეგლების ენაში -მცა ნაწილაკის წესიერი გამოყენების შემთხვევები შეინიშნება ძირითადად სწორედ წყველის, დალოცვისა, ნატერისა და მისთ. ფორმულებში²³.

იმის გამო, რომ ამ ფორმულებში სუბიექტი ერთგვარია, აბსტრაქტირებულია, ამავე დროს, დალოცვისა და წყველის გამომხატველი ზმნებიც არც თუ ისე ბევრი შეიძლება იყოს, ეს ფორმულები თითქმის გაქვეავებული ფრაზებია; ამან უსათუოდ შეუწყო ხელი ამ ფორმულებში ძველი კონსტრუქციის შემორჩენას. ფუნქციის სრული დაბნელების გამო თანდათან -მცა ნაწილაკი აქაც დიკარგა, მაგრამ ზმნის ნაკვითი აღარ შეცვლილა, რადგან თვითონ კონსტრუქციას, გამოთქმას ჰქონდა კავშირებითი კილოს შინაარსი. ამ ფრაზათა ანალოგიით შეიქმნა ალბათ შემდეგ დალოცვისა და წყველის ნაირგვარი ფორმულები, რომლებშიც თხრობითი კილოს ნაკვთებით -მცა ნაწილაკის გარეშე გადმოიცემა კავშირებითი კილოს შინაარსი.

XI. თხრობით კილოს ნაკვთებს სხვადასხვა მოდალურ მნიშვნელობათა გამოხატვა შეუძლიათ მხოლოდ ლექსიკურ-ინტონაციურ საშუალებებთან ურთიერთკავშირში²⁴. ამგვარ ლექსიკურ-გრამატიკულ საშუალებებს მიეკუთვნებიან მოდალური სიტყვები და ნაწილაკები, რომლებიც კავშირებითი კილოს სემანტიკისათვის დამახასიათებელ კონსტრუქციებში თხრობითი კილოს ზმნებთან აღნიშნავენ სხვადასხვა მოდალურ ნიუანსებს (ნატერის, შესაძლებლობის, ვარაუდის, აუცილებლობის, თხოვნის...).

ამიტომაც II კავშირებითი კონსტრუქციულად ერთგვარად განუპირობებელი, ჩაუკეტავი და თავისუფალია მაშინ, როდესაც იგი გამოყენებულია თავისი უძველესი ფუნქციით — თხრობითი კილოს მომავალი დროის აღსანიშნავად²⁵. (შდრ. მისი გამოყენება სხვადასხვა მარტივ, შერწყმულ თუ რთულ თანწყობილ წინადადებებში).

სწორედ ამ „თანდაყოლილი“ უნარის გამო არაკავშირებითის მოდალობათა გადმოცემისა, — კავშირებითი კილოს აღნიშვნისას II კავ-

23 პ. გაჩეჩილაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 252.

24 ნ. ოქროპირიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 297.

25 II კავშირებითის უძველესი ფუნქციების და საერთოდ, თხრობითი კილოს მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს სემანტიკური ურთიერთობის შესახებ დაწვრილებით იხ.: დ. მელიქიშვილი, დასახ. ნაშრომი, აგრეთვე: ა. პაპიძე, კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის გამოხატვისათვის ქართულში, ქვის, V.

შირებითი ხშირად „იხმარებს“ მოძალაურ სიტყვებსა და ნაწილაკებს, რათა მათი საშუალებით კიდევ უფრო გამოიკვეთოს და შემდეგ კი დაკონკრეტდეს აღსანიშნი მოძალობა.

ამ მხრივ ყველაზე უფრო პროდუქტიულია ნაწილაკი უნდა. II კავშირებითის ნაკვითთ გამოხატულ ზმნას ეს ნაწილაკი კატეგორიულობის, აუცილებლობის სემანტიკურ ნიუანსებს აძლევს.

ასე მაგალითად, ზმნით გადმოცემული მოქმედების შესრულების აუცილებელი, კატეგორიული მოთხოვნაა გამოხატული უნდა ნაწილაკისა და II კავშირებითის ნაკვითის საშუალებით შემდეგ წინადადებაებში:

თანახმა ვარ, ჩემს შვილს ჯვარის დაწერის ნება მივეცე.. თქვენი პატივისცემისათვის... მაგრამ ამასთან ერთი პირობა უნდა დავდვა და ის პირობა უსათუოდ უნდა ასრულდეს (დ. კლდ.).

დღეს სასწავლო პროცესი უმალდეს სასწავლებლებში სასწავლო-კვლევით პროცესად უნდა გადაიქცეს, რომ დღეს ჩვენს მიერ აღზრდილი ყველა სპეციალისტი მკვლევარის თვისებებითაც უნდა გამოირჩეს („ახ. კომ.“).

ასე უნდა იქმნას, ამას ვეცდები მე და მივალწევ კიდევაც ჩემს მიზანს (ვაჟა).

არავის არ უნდა ეპატიოს ერთი ლურსმნის მოპარვაც კი („სოფლ. ცხ.“). ერთი არ დაიფიქრო: ომში სიმღერით უნდა შეხვიდე! (გ. ლეონ.).

ჩვეულებითობის, საზოგადოდ დამახასიათებელი, აუცილებლობის სემანტიკით გამოირჩევიან უნდა ნაწილაკიანი ეს წინადადებაები:

ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედა, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს (ილია). დღეს საღამოსაც იქვე უნდა წავიდე და კიდევ მოვისმინო ბულბულის მღერა (ვაჟა).

ღვინო ჯერ უნდა ადულდეს, აირიოს-დაირიოს და მერე დაწმდება ზოლმე (ილია).

ცხენის საიდუმლოც იცოდა: როგორ უნდა გამოიყვანო ცხენი ბოსლიდან ხანძრის დროს ისე, რომ არ დაფრთხეს, არ აიგლიგოს, არ გაგიჟდეს (გ. ლეონ.).

ტფილისში ბევრი უცნაური ამბები ხდება და, თუ შენ სიცოცხლეში ტფილისს პირველად დაინახე, კენჭი უნდა გადაყლაპო, იმიტომ რომ ტფილისი ავია, ტფილისმა დაცდა იცის (დ. შენგ.).

უნდა ნაწილაკიანი II კავშირებითი ზოგჯერ თხოვნისა და სასურველობის მოძალობასაც გამოხატავს. მაგალითად:

— ჰო და კიდევაც, როგორც ტყის ხალხს, ბრიყვს, გაუნათლებელს, უნდა მოგვიტეო (ვაჟა).

ხანდახან გადაადო უნდა წიგნის კითხვა (ნ. დუმბ.).

უნდა ჰინახოთ ის ამაყი, თავისუფალი ნადირი, რა-რიგად უღრტვინველად და მშვიდად კვდება, მაგრამ მე ყოველთვის მის ცრემლმორიეულ თვალებში ეს აღმომიკითხავს: ჩემო მკვლელო! (ილია).

ხანდახან ჩემი მტანჯველთაგანი, ალაღისა ან მიმინოსაგან დამფრთხალი, მოატანს ზოლმე ჩემს ბინას და მაშინ უნდა ჰინახო იმისი წეწა-გლეჯა (ვაჟა).

შეიძლება გამოხატოს ვარაუდიც:

ქართველ ხალხს, რომელმაც წარსულში ესოდენ დიდებული მუსიკალური კულტურა შექმნა, უნდა გააჩნდეს მაღალი და ჭანსალი პროფესიული მუსიკალური ხელოვნება („სახბ. ხელ.“).

შენ „მზევარ“ უნდა გერქეას, „მზევინარ“, ბევრს უთქვამს მარტიასათვის (გ. ლეონ.).

მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვეულებითობა, თხოვნა, სასურველობა, ვარაუდი... კატეგორიულობის ერთგვარი „თანმხლები“ მოდალობებია. უნდა ნაწილაკიანი II კავშირებითის მთავარი და განმსაზღვრელი ფუნქცია სწორედ კატეგორიულობაა.

ნატვრითი მოდალობის აღსანიშნავად II კავშირებითთან გამოყენებულა ნეტავ, დაე, ბარემ, ვინძლო. ეგებ, იქნებ ნაწილაკები. დალოცვისა და წყევლის ფორმულათა ტიპის ნატვრითს წინადადებებში ნაწილაკი არ იხმარება („უნღარა ავი და ურიგო მოგარგინოს“, — ვაჟა).

ნეტავ ნაწილაკი ნეტარ ვინ გამოთქმისაგან წარმოშობილად მიანიხნათ²⁶. ნატვრით ნაწილაკებს შორის იგი გამოირჩევა განსაკუთრებული ემოციურობითა და ნატვრის აქცენტობით. ამ ემოციურობით ნეტავ ერთგვარად შორისდებულსაც უახლოვდება, რის გამოც წინადადებაში ზოგჯერ იგი შორისდებულადაც გაიაზრება ხოლმე. მაგალითად, ასე ჩანს გაგებული ნეტავ ნაწილაკი შემდეგ წინადადებებში:

ნეტავი, სულ გადახმეს მთელი ტყე, ათასწილად ის აჯობებს (ვაჟა).

ნეტავი, ღმერთმა ეს ცოდვა მაპატიოს, რაც კისერზე მაძევს (ვაჟა).

მოდალური ნაწილაკები, როგორც წესი, წინადადებას მძიმით არ გამოეყოფიან, რადგანაც ისინი, შორისდებულის მსგავსად, წინადადებაში ასახული რაიმე კონკრეტული ვითარების განცდის გამოძახილს კი არ წარმოადგენენ, არამედ ზმნით გამოხატულ მოქმედებას აძლევენ გარკვეულ მოდალობას. ასეთი მოდალური ფუნქცია აქვთ მათ იმ შემთხვევებში, როდესაც უშუალოდ კავშირებითი კილოს ნაკვთის ზმნებთან არიან დაკავშირებული. ასეა ზემოდასახელებულ მაგალითებში. ასეა შემდეგშიც:

ნეტავი ბოლოს გამომიძახოს, მანამდე რამეს მოვიფიქრებ-მეთქი („ახ. კომ.“).

დაე//დეე ნაწილაკი მხოლოდ კავშირებითი კილოს ნაკვთებთან იხმარება, განსაკუთრებით ხშირად — II კავშირებითთან. დაე (—და-

²⁶ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1973, გვ. 615.

ეხსენ) ზმნით აღნიშნული მოქმედების შესრულების სასურველობას მოწოდების მოძალობას მატებს. მოწოდება მიმართულია მოლაპარაკისაგან II და III პირებისაკენ.

მაგალითად:

რა შეგვისვა, რა შეგვიქამა, დაე იცოცხლოს მაგანაც, გაიხაროს (ვაჟა).

დაე უნდოდეს, დაე მოვკვდე (ვაჟა).

გეტყვი ყოველ ჩემ გარდასავალს და დაე ღმერთმა ეს აღსარებად მიმი-
თვალოს (ილია).

მა, დაე, იყოს ისტორიკოსი უშიშარი, უანგარო, დამოუკიდებელი, თავისუ-
ფალი სიტყვისა და ჭეშმარიტების მეგობარი, უწოდოს ვარსკვლავს ვარსკვლავი,
ხოლო ვარცლს — ვარცლი, არ იხელმძღვანელოს ამბების გადმოცემისას ვისმესადმი
მეგობრობით, ან მტრობით („ლიტ. საქ.“).

მოწოდების გამოხატველია აგრეთვე ნაწილაკი ბარემ, ოლონდ, დაე ნაწილაკისაგან განსხვავებით, იგი გამოხატავს ისეთ მოწოდებას, რომელიც შედარებით არასასურველია (მოლაპარაკის თვალსაზრისით), ხოლო II კავშირებითის ნაკვითი გამოხატული მოქმედების შესრულებისაკენ მოწოდება დაფუძნებულია რალაცის დათმობასთან, თავის შეკავებასთან ან არასასურველ გარდაუვალ აუცილებლობასთან.

მაგალითად:

ბარემ მოკვდეს და დავმარხოთ (მ. ღუმბ.).

ღამაცადეთ, ბარემ გავლესოთ კიდევ (გ. ხორგ.).

ვინძლო ნაწილაკი გამოიყენება იმ შემთხვევებში, როდესაც წინადადებაში გამოხატული სასურველობა, ნატვრა გარკვეული შემსრულებლისკენაა თხოვნით მიმართული. ამასთან, ეს თხოვნა კატეგორიული კი არაა, მორიდებულია, შეხვეწებაა და გამოხატავს პატივისცემას იმ პირის მიმართ, ვისაც სასურველის შესრულებას სთხოვენ. ამ თვალსაზრისით იგი ერთგვარად თავაზის ფორმასაც მოგვაგონებს.

მაგალითად:

ქარო, შენ გენაცვალე, ვინძლო, ერთი ტოტი მოტეხო აგერ იმ ვერხვებს და აქ წამოიძლო, ან ერთი ფოთოლი მაინც კიდევ (ვაჟა).

ვინძლო, დედაც დაიჭიროთ (ვაჟა).

წერილი გამომატანეს, ვინძლო, საითაც იყოს და არ იყოს, წერილი მიაწოდოვო (ვაჟა).

მეფე ბრძანდები, ჩვენი იმედი, ჩვენი ნუგეში, ვინძლო რომ ჩემი დაჩაგვრა არ შეეარჩინოთ იმ უსამართლოს (ვაჟა).

აბა, ვინძლო მორჯულდე და შენი ცოლ-შვილის ცოდო აგვაშორო (მ. ჯავ.).

ვინძლო გადავარჩინოთ ჩვენი ხალხი უშულოთა მიერ დამონებას (კ. გამხ.).

ვინძლო ჩახვდე ამ სასწაულს („ციხე“).

ბოჩიას მზერა აცილებდა, — კეთილად გამგზავროთ, შვილო, აბა, ვინძლო, არ დაიგვიანოთო (რ. ინან.).

ეგებ (←**ეგების**) ნაწილაკიანი II კავშირებით გამოხატულია საექვოობა სასურველი მოქმედების შესრულებისა. ამასთან, სურვილის აუხდენლობის ამ ეჭვს, შიშს ერთგვარი იმედიც ახლავს, იმედი ნატვრის ასრულებისა.

მაგალითად:

მას უკან, ხშირად, საღამ-საღამოობით ბოსტნის ბოლოზე ვიციდი ხოლმე: ეგებ კიდევ გამოვარდეს კურდღელი და დავიჭირო-მეთქი (**აკაკი**).

არ დავეწყდეთ, მათ მახლობლად საიქიოს ნაყოფი კაცი რომ არის — გამოტეხა შენძლება ახლად გაკუდიანებულების — იმას სთხოვონ, ეგებ წამოყვეს და გამოტეხოს, კუდიანობიდან ეგებ რამეფრად ფეხი ამოადგმევიინოს იმ დალოცვილმა (**დ. კლდ.**).

ძალიან ვეცადოთ, ეგები ხელში ვიგდოთ (**ვაჟა**).

არა, ბატონო, ცოტაოდენი ოტკა მინდა გადავკრა; ეგების გამაგულადოს (**აკაკი**).

უთხარი — ბებია მყავს ავადმყოფი, მოხუცი, უძლური-თქვა და ეგება აღრე და გამთავრებინოს, თვარა წვეიდა სული, ნენა, მოლოდინში (**ნ. ღუმბ.**).

მშვიდობით, ძმებო, მშვიდობით, ცოცხალს არ მეღირსა თქვენთან ყოფნა, ეგები მკვდარს მინც მეღირსოსო (**ვაჟა**).

კიდევ უფრო გაძლიერებულია შიშისა და ეჭვის სემანტიკა **იქნებ** ნაწილაკიან ნატვრითს წინადადებებში. იმედი ნატვრის ასრულებისა აქ მინიმუმამდეა შემცირებული.

მაგალითად:

იქნებ კიდევ ვეღირსო ბუღბუღის ხმის გაგონებას (**ვაჟა**).

იქნება, იქ, ზღვაში მინც ვპოვო თავშესაფარი (**ვაჟა**).

მაგრამ ამ წერილებმა იქნებ საღაც დედური გრძნობა გაუღვიძონ გულქვა ქალს („კომ.“).

ვინ იცის იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება ზურგიც არ შემომამციოს, იქნება მიმითვისოს კიდევცა, რადგანაც ჩემში მინც-და-მინც ჩემი ქვეყნის დვრიტა დადებული (**ილია**).

ძირითადად კი, **იქნებ** ნაწილაკიანი II კავშირებით გამოხატულია საექვოობა ზმნის გამოხატული მოქმედების შესრულებისა, გამიზნულის ასრულებისა.

მაგალითად:

ველარ მფითმინა გულმა, ვსთქვი, რაც უნდა იყოს, მივალ, იქნება ვათქმე-ვინო რამე (**ილია**).

დღეს აქანა ხარ და ხვალ, იქნება მამაშენმა თან წაგიყვანოს (**დ. შენგ.**).

იქნება ოდესმე გზაში მნახო, ყვავ-ყორანი გულზე მაჯდეს (ნ. ლორთქ.).
მე, ხომ, ზევით რომ ვთქვი, ის მოვიგონე, ესლა სხვა ჩემინთანა სხვას მოიგო-
ნებს, იქნება იმისთანა კაციც გამოვიდეს, რომ თქვენს ქალაქშიაც იზღერის
ბალი გამართოს (ილია).

იქნებ ერთხელ ნათქვამი და დაწერილი ეს სტრიქონები მოეწონოს კი-
დედ მკითხველს, მაგრამ... („ახ. კომ.“).

იქნებ იფიქროთ, უშვილო ციციკორე უსაქმო ყოფილა, პირადი საქმე არ
ჰქონია და მხოლოდ სხვის ჰკუთის ღარიგებას იყო გადაგებული (გ. ლეონ.).

იქნებ ნაწილაკის ანალოგიურად იხმარება II კავშირებითთან
ვაითუ ნაწილაკი. ამ წინადადებებშიც გამოხატულია დიდი საექვეობა
ზმნით აღნიშნული მოქმედების შესრულებისა. ამასთან, ვაითუ ნაწი-
ლაკიან შესიტყვებაში გამოხატულია აგრეთვე ერთგვარი საფრთხილე,
შიშინი შემფოთებაც.

მაგალითად:

რა ვქნა, უკან მოვბრუნდე და გავიქციე? ვაითუ უფრო გამოვიდგნენ?
(რ. ინან.).

უნდოდა ნინიკას ხელი შეეყო, მაგრამ თანაც ვერა ჰბედავდა, ვაითუ ხელზე
მიკბინოსო და, რომ შიში არ გამიგოს ცოლმაო, სალომე წააქეზა (ვაჟა).

და შენც გეშინია, ვაითუ ისე ვერ გააქეთო, ისე შეასრულო დავა-
ლება, როგორც საჭირთა („ახ. კომ.“).

ბესარიონმა ხომ მოატყუა, არაფერი მისცა და ქაიხოსრომაც ვაითუ ამის-
თანა რამ საქმე დამართოს! (დ. კლდ.).

ვაითუ მეუღლე გაგვიანჩხლდეს, ბატონო გალაკტიონ, ასე აღრიან
ნასვამს რომ მიგიყვანთ („ლიტ. საქ.“).

პირველის სიცოცხლეც შიშს ჰბადებს ჩემს გულში: ვაითუ მომიკლან,
ვაითუ მოუხპონ სიცოცხლე (ვაჟა).

ჩვენთვის დღესაქამომდე დათვს არაფერი დაუშავებია, არც გამოგვდგომია დასა-
ჭერად და ვაითუ ამიერიდან, რომ არ მივეულოცოთ, გაწყყრეს და დაგვემ-
ტეროსო (ვაჟა).

ექვსის მოდალობის გამომხატველია (არა) მგონია) ნაწილაკი, რო-
მელიც, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, წარმოშობით ჩართული
უნდა იყოს. ჩართულადაა გააზრებული ზოგჯერ იგი ამჟამადაც²⁷. (არა)
მგონია) მოდალური ნაწილაკი II კავშირებითთან გამოხატავს შედა-
რებით უფრო კატეგორიულ ექვს და სათუობაეც მოქმედების შესრუ-
ლებისა საკმაოდ დიდია.

მაგალითად:

მალე რაცხა რკინიგზა გვექნება და არ მგონია კაი დღე დაგვაცენოს
(დ. შენგ.).

²⁷ მგონია-ს ჩართულ სიტყვებსა და გამოთქმებში თვლიან დღესაც. იხ. ლ. კვა-
ჭაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 305.

არა მგონია მხოლოდ სათაურის გამო იყოს, რომ ამ ფილმში ჩვეულებრივ ფაზიზმზე თითქოსდა ჩვეულებრივად ლაპარაკობენ („ახ. კომ.“).

არა მგონია მან თავი იმართლოს ყოველივე ამაში („კომ.“).

გაავრებთ ამაღამ კი არა, მგონი დღეის სწორსაც არ ვაავრდეს (რ. ჯაფ.).

მგონი, არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს (ილია).

არა, ჩემო კიკო! ამაღამ ვგონებ სულაც არ დამეძინოს, ისეთ გუნებაზედა ვარ (აკაკი).

მოურავო, რაგა ნადირობის საქმე? წლელს, მგონია, მწყერები ბლომად იქნეს და აბა, შენ იცი, რაგა გააწაფიებ მიმინოებს (დ. შენგ.).

(არა) მგონია, მგონი გამოთქმის მაგალითზე კარგად ჩანს თანამედროვე ქართულში ჩართულის ტიპის განკერძოებული გამოთქმის ნაწილაკად ქცევის პროცესი, რაც ჯერ კიდევ დასრულებული არ არის.

მიზან-პირობითობის აღნიშვნა კავშირებითი კილოს ნაკვეთა ერთ-ერთი სპეციფიკური ფუნქციაა. ორი მოქმედების დაკავშირება გარკვეული პირობითობით, განსაზღვრული შესაბამისობითა და მიზნით ხორციელდება როგორც ნაწილაკების გარეშე, ისე ნაწილაკების საშუალებით.

მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებებში II კავშირებითი მიზნის მოდლობას გამოხატავს ნაწილაკების გარეშე. კავშირებითი კილოს ნაკვეთა გამოყენება მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში ამ ნაკვეთა ძველს ქართულშივე ნათლად გამოკვეთილი და ჩამოყალიბებული ფუნქცია იყო. მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება მთავარს უკავშირდება რომ ანდა რათა კავშირების საშუალებით.

მაგალითად:

ამბობს ყარამან და ცრემლმორეული თვალებს დარცხვენით დაუშვებს, რომ ციციანომ არ შენიშნოს (დ. შენგ.).

მაგას თეთრი ფურის რძის თეთრი ფაფა მიართვი, რომ კბილები შრომით არ დაეღალოს (გ. ლეონ.).

ჩაკი იყნოსა, კაცის სუნი აღო, ირემმა დააპირა გაქცევა, მაგრამ თოდმა იგრილა და ირემი, აქამდინ ცოცხალი, თავისუფალი და ლაღი, გაართო იმ ბლახეზზედ, რომლის კალთაშიაც პირველად აახილა თვალი, რომ მიესალმოს ქვეყანასა და ბოლოს უკანასკნელად დახუჭოს, რომ სამუდამოდ გამოესალმოს (ილია).

ეს თავი და თავი საქმეა, თორემ კიდევ ბევრი რამ არის საუბრო, რომ მწყემსმა ისე იცხოვროს ფერმაში, როგორც საყუთარ სახლში („კომ.“).

ილარიონი კი დგას ჩემს უკან, თავს აქიციანებს და ელოდება როდის ჩამოვხვამ ბეზას, რომ მივიციდეს და აღამიანურად მიესალმოს (ნ. დუმბ.).

მაგრამ ყველასთვის კი არა, მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ქეუა ავარჯიშოს, ტეინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, — ფეხი ადგამევიწის (ილია).

ჩემი ჰიბი თურმე კერას არი დაფლული, რომ სულ ჩემს კერაზე ვიდგე და არ გავგარეულდეო (გ. ლეონ.).

ჩვენ დიდი აღმზრდელიობითი მუშაობა გვმართებს, რათა ე. წ. უბრალო მსმენელებმა შეიყვარონ დიდი მუსიკა („საბჭ. ხელ.“).

მიზნის მოძალობაა გამოხატული აგრეთვე **ოლონდ** ნაწილაკიანი II კავშირებითის ნაკეთით.

მაგალითად:

ოლონდ მაგან თავი დამანებოს და ცხვირს სულაც მწვანედ შევიღებავ (ნ. ლუმბ.).

ტანტალა არავითარ დანაშაულს არ მოერიდება, ოლონდ თავისი დანჯღრეული ეტლი და მეეტლეობა შეინარჩუნოს (რ. ჯავ.).

ამასთან, **ოლონდ** ნაწილაკიან შესიტყვებაში მიზანთან ერთად გარკვეული პირობითობაც გამოიხატება. შდრ. ზემომოყვანილ წინადადებებში — ცხვირის მწვანედ შეღებვა არის გარკვეული პირობა მთავარი მიზნის შესრულებისა — თავის დანებებისა. ასევე, დანაშაულის არ-მორიდება, სათაკილო საქმის ჩადენა შეიძლება იყოს ერთგვარი პირობა, საშუალება ტანტალასათვის მეეტლეობის შენარჩუნებისა. ასევე შეიძლება ითქვას ამ წინადადებებზე:

უთუოდ ჩვენს ნებაზე უნდა იქნეს ყველაფერი და თუ ისე არ იქნა, საშუალებასაც აღარ გავარჩევთ, ოლონდ კი სურვილი ავისრულოთ (დ. კლდ.).

ოლონდაც მოიშოროს და, მთელ ქონებას უტოვებს თავის სახლკარიანდაო (გ. ხორგ.).

შენ ოლონდ არაყი დაგალევიოს კაცმა და ისე დაიშაქრავ ენას, ტყემალს მურაბად გადააქევე (ნ. ლუმბ.).

ამ პირობითი მოძალობის გამოხატვა წინადადებაში აკისრია სწორედ **ოლონდ** ნაწილაკს. მთელ რიგ წინადადებებში **ოლონდ** ნაწილაკი საკუთრივ პირობითობის მოძალობას აღნიშნავს.

მაგალითად:

ამოვიყვანოთ, ოლონდ ხმამალა დაიძახოს მთხლე ვარო (ნ. ლუმბ.).

მე ფორთხვით. აჟალ ამ მღვიმეში, ოლონდ ცირამ არ მოწყვიტოს სვევილი (ნ. ლუმბ.).

პირობითი მოძალობის გამოსახატავად II კავშირებითთან ყველაზე ხშირად გამოიყენება **თუ, თუნდ** ნაწილაკები, აგრეთვე (**თუ**) **ვინიცობაა**.

მაგალითად:

კაცი არ ვიქნები, თუ შენისთანა ურჯულო და არაწმინდა რჯულზე არ მოვიყვანო (დ. კლდ.).

უთხრა: თუ მოგცენ ორ მანეთ-ნახევარი, გაყიდე. თუ არა და ისევ სახლში მოიტანე (დ. კლდ.).

მშვიდობით! თუ შევხვდეთ ერთმანეთს კიდევ როდისმე, გთხოვთ მიცნობდეთ! (ილია).

და თუ ვინიცობაა მოგვკვდე და მტერმა გაიხაროს, შენ გეუბნები მარტო საიდუმლოს (ვაჟა).

და ვინიცობაა... კამათი და გიწყონ, ანუ უწიცი ნუ ჩააგდებთ (ნ. ავალიშვილი, თარგმ.).

თუ ნაწილაკიანი წინადადებები ზოგჯერ ერთგვარი ალტერნატივის შემცველი შესიტყვებებია.

მაგალითად:

უხეიროდ დახვავებულ ეპითეტებზე წითლდება, არ ძეცის რა თქვას, ყველაფერი იმ ჟურნალისტს დააბრალოს, თუ სულაც გაჩუმიდეს და შინ გაიპაროს (ნახ. კომ.).

გინდ, თუნდ ნაწილაკიან პირობითს წინადადებებში ერთი მოქმედება მეორე მოქმედების უბრალო პირობა კი არა, აუცალებლობაა. სხვა შესაძლებლობა, დათმობა გამოირიცხებულია. ამგვარ პირობას კატეგორიული სახე აქვს. ამასთან, შედეგი, რის მისაღწევადაც იდება პირობა, მოსაუბრისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია, არსებითია. — მას შესასრულებლად ყოველგვარ დათმობაზე შეიძლება წასვლა.

მაგალითად:

მივრბივარ... თუნდა კლდეზე გადავვარდე, თუნდ წყალში ჩავვარდე... ნუ ვნახავ ამ სურათს (ვაჟა).

თქვენში რა მადლია, გინდ და გიჭიროსო კაცმა, ვინდ არა, ყლაბი გამოხვალთ, ყლუბი აღარა, თქვე უჯიშოებო, თქვე ლაწირაკებო! (ვაჟა).

მის გონებიდან, თუნდ დედინაცვალი ანგელოზად გარდაიქმნეს, ვერ ამოშლის დედის სახის მეტყველებას (ვაჟა).

თუნდა რომ მე ვაპატიო, ღმერთი მაინც მოჰკითხავს, ვინც ეგ სიკეთე მიყო (ილია).

ჩქარა, ჩქარა, ჯანდაბას, აღარ შემიძლია, გინდა დავიხრჩო, მაინც უნდა ჩავისუნთქო (ნ. დუმბ.).

თუნდა მომკლან, ასო-ასოდ ამკაფონ, უნდა გამოვემცნაურო, — სთქვა მამალმა (ვაჟა).

თუ რამ დავიჯინეთ, იმის გადათქმას სიკვდილს ვარჩევთ, თუნდაც რომ მტყუანიც ვიყვეთ (დ. კლდ.).

გინდ ეგ არ იყოს, ეხლა აღარაფრისა მეშინიან, თუნდა გამცე კიდევ (ილია).

თანამედროვე ქართულში უფრო გავრცელებულია ისეთი პირობითი სახის წინადადებები, რომლებშიც II კავშირებითი ნაწილაკის გარეშეა გამოყენებული. ამ შესიტყვებებში პირობა II კავშირებითით არის გამოხატული, ხოლო შედეგი — ძირითადად მყოფადის ნაკეთით,

„[კვიბროსზე] რეაქციის პირველი შეტევა... ტომთაშორისი უშულის გაღვივებით დაიწყო ჯერ კიდევ 1963 წ.“.

„მეურნეობათაშორისი საწარმოები“.

„კიბერნეტიკაში მომუშავე სპეციალისტი დისციპლინათაშორისი სპეციალისტი უნდა იყოს“.

-თ

„ვარსკვლავთშორისი-მოგზაურობა“.

„ვარსკვლავთშორისი ზონდები“.

„ინგლისის კონსერვატორები ახლა არ ცდილობენ პარტიათშორისი ბრძოლის გამწვავებას“.

„გავაფართოოთ... რკინიგზის ტრანსპორტის დარგთშორისი საწარმოების ქსელი“.

„მთავრობის კომისიებისა და ქარხანათშორისი კომიტეტების შეთანხმება“.

ამ წესით კომპოზიტების შედგენას დიდი ხნის ისტორია აქვს. შეიძლება მოვიყვანოთ მაგალითი ილიას პუბლიცისტური წერილიდან: „ესეთი კაცთაშორისი უსამართლო, უმადლო და უღმობელი ურთიერთობა, რასაკვირველია, ოდესმე თავის დროსა და ჟამს მოიქამს“². უფრო მეტიც, ისეთი ტერმინები, როგორცაა საუკუნეთაშორისი, ცხოველთა-შორისი, ჟამთა-შორისი, რიცხუთა-შორისი და სხვ., ცნობილია ჯერ კიდევ XI—XII სს-ის გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსის იოანე პეტრიწის (აგრეთვე ეფრემ მცირის) შრომებიდან³.

შორის-ის შემცველი სიტყვები, ყველა შემომოყვანალი წესით შედგენილი, შესულია ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონსა და სამტომიან რუსულ-ქართულ ლექსიკონში (ტ. I, 1956 წ.).

ქველ

სა- — -შორის-ო

-თა

საერთაშორისო

საეროვნებათაშორისო

-თ

საბრივალათშორისო

საპლანეტათშორისო⁴.

² ი. ქავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. VIII, თბ., 1957, გვ. 347.

³ დ. მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975 წ., გვ. 104—105.

⁴ ერთ სიტყვაში ანახევარკავებში ჩასმული: „საბიბლიოთეკათაშორისო“; ე. ი. დასაშვებად არის მიჩნეული ორივე სახეობა.

დაბნეული ხარ, ლამის ძნელი გასარკვევი გახდეს, ამ ტიტულოვან მოღვაწეთაგან ვინ ქეშმარიტად დაიმსახურა ეს წოდება და ვის ასეთი გზებით მოუპოვებია („ლიტ. საქ.“).

პშიან არწივს ისე, რომ, ლამის, სული ამოჰხდეს (ვაჟა).

გიორგის თვალები ეწვის და ლამის სახსრებში ამოიყრევინოს თითები (რ. ინან.).

XII. ამგვარად, თანამედროვე ქართულში II კავშირებითი კილოური თვალსაზრისით საკმაოდ განუსაზღვრელი ნაკვთია. იგი იხმარება როგორც კავშირებითი კილოს, ისე ბრძანებითი და თხრობითი კილოს გადმოსაცემად. განსაკუთრებით აღსანიშნავია II კავშირებითის მონაწილეობა მყარ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში, ე. წ. ინფინიტიურ კონსტრუქციაში, ოფიციალური დოკუმენტების ენაში, დალოცვისა და წყევლის ფორმულებში, დიალოგურ (კითხვა-მიგებით) მეტყველებაში და სხვ.

კავშირებითი კილოს სხვადასხვა მოდალურ ნიუანსს II კავშირებითი გამოხატავს შესაბამის მოდალურ სიტყვებსა და ნაწილაკებთან ურთიერთობაში. მათგან ყველაზე პროდუქტიულია უნდა, ხშირად გამოიყენება აგრეთვე ვინძლო, იქნებ, ეგებ(ის), ნეტავ, დაე, ბარემ, ვაითუ, (არა) მგონი(ა), ოღონდ, თუნდა, ლამის.

ამასთან, აღნიშნულ სხვადასხვა შინაარსს II კავშირებითი გამოხატავს მხოლოდ რთულ ფუნქციურ-სემანტიკურ საშუალებათა ერთობლიობით, და მაშასადამე, ის ფუნქციები, რომლებიც II კავშირებითთან დაკავშირებით გამოიყო, არის არა საკუთრივ II კავშირებითის, როგორც ნაკვთის, ნიშანი, არამედ აღნიშნულ ფუნქციურ-სემანტიკურ საშუალებებთან ერთად განსაზღვრულ კონსტრუქციებში ამ ნაკვთის ხშირი მონაწილეობის გამოხატულება.